FEMİNİST İDEOLOJİ VE HUKUK

FEMINIST IDEOLOGY WITHIN LEGAL THEORY

Araştırma Makalesi

Ahmet Burak AKIN[*]

ÖZ

Feminizm, farklı düşünürler tarafından tarihsel, toplumsal ve siyasal bağlamlar içinde farklı biçimlerde kuramsallaştırılsa da özünde kadınlar ile erkekler arasındaki yapısal eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını hedefleyen eleştirel bir düşünce hareketidir. Tarihî kırılmalar, üretim ilişkileri ve iktidar yapılarına bağlı olarak toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanması feminist teorinin epistemolojik ve normatif temellerini belirlemiştir. Kadınların kamusal ve özel alan ayrımını sorgulaması, hukuki, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel dışlanma pratiklerini görünür kılmış; bu süreç feminist hareketlerin teorik ve siyasal zeminini oluşturmuştur. Feminist düşünce, liberal, kültürel, sosyalist, radikal ve postmodern kuramlardan beslenerek yalnızca biçimsel hukuki eşitliği değil, maddi eşitliğin sağlanmasını da talep etmiştir. Feminist hukuk teorisi ise hukukun tarafsız ve nesnel olduğu yönündeki klasik varsayımları eleştirerek hukuki normların toplumsal güç ilişkileri bağlamında şekillendiğini ileri sürmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; literatür analizi ve eleştirel söylem analizi birlikte kullanılmıştır. Bulgular, hukuki eşitliğin yalnızca biçimsel düzeyde ele alınmasının yeterli olmadığını, yapısal eşitsizliklerin ideolojik ve söylemsel mekanizmalar aracılığıyla sürdürüldüğünü göstermektedir. Ayrıca kesişimsellik, dijital feminizm ve veri feminizmi gibi çağdaş yaklaşımlar toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yeni görünümlerini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak çalışma, feminist hukuk teorisinin hukuku ideolojik ve söylemsel bir yapı olarak analiz etmeye imkân tanıdığını ve daha kapsayıcı bir hukuk anlayışının geliştirilmesine katkı sunduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Feminist Hukuk Teorisi, Toplumsal Cinsiyet, İdeoloji, Söylem

---

DOI: 10.32957/hacettepehdf.1883225

Makalenin Geliş Tarihi: 06.02.2026 **Makalenin Kabul Tarihi:** 15.05.2026

[*] Avukat, Doktor Kimya Mühendisi, Bursa Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, Bursa Uludağ Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı

E-posta: ahmetburak.akin@csb.gov.tr

ORCID: 0000-0001-7525-8792

Bu makale Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

ABSTRACT

Although feminism has been theorized in different historical, social, and political contexts by various thinkers, it is essentially a critical movement aiming to eliminate structural inequalities between women and men. The redefinition of gender roles through historical transformations, relations of production, and power structures has shaped the epistemological and normative foundations of feminist theory. Women's questioning of the distinction between the public and private spheres has made visible practices of legal, economic, political, social, and cultural exclusion, thereby constituting the theoretical and political basis of feminist movements. Drawing upon liberal, cultural, socialist, radical, and postmodern approaches, feminist thought has demanded not only formal legal equality but also substantive equality. Feminist legal theory criticizes the classical assumption that law is neutral and objective, arguing that legal norms are shaped within the context of social power relations. The study adopts a qualitative research method and employs both literature review and critical discourse analysis. The findings demonstrate that formal legal equality alone is insufficient, as structural inequalities are reproduced through ideological and discursive mechanisms. Furthermore, contemporary approaches such as intersectionality, digital feminism, and data feminism reveal new forms of gender inequality. Consequently, the study concludes that feminist legal theory enables the analysis of law as an ideological and discursive structure and contributes to the development of a more inclusive understanding of law.

Keywords: Feminism, Feminist Legal Theory, Gender, Ideology, Discourse

EXTENDED SUMMARY

Feminist theory provides a critical framework for analyzing the relationship between law and gender by situating legal systems within broader historical and structural power relations. Rather than approaching gender inequality as a matter of isolated instances of discrimination, feminist perspectives emphasize that such inequalities are embedded in institutional arrangements, cultural norms, and legal structures. From this standpoint, law cannot be understood solely as a neutral and technical system of rules; instead, it operates as a socially constructed domain that both reflects and shapes existing power dynamics. This perspective opens up a space for questioning the underlying assumptions that guide legal reasoning and institutional practices.

The historical development of feminist thought is closely intertwined with women's struggles for recognition, rights, and equality in modern societies. Beginning with early challenges to exclusion from political and legal citizenship, feminist movements have gradually expanded their scope to address structural forms of inequality embedded in social institutions. Over time, feminist theory has diversified into multiple approaches, including liberal, cultural, radical, socialist, and postmodern perspectives. Each of these approaches offers distinct interpretations of the sources of gender inequality and proposes different strategies for transformation. While liberal feminism emphasizes legal reform and equal rights, radical

feminism focuses on the structural nature of patriarchy, and socialist feminism highlights the interaction between gender and economic systems. Postmodern feminist approaches, on the other hand, question universal categories and draw attention to the plurality of women's experiences. This theoretical diversity demonstrates that the relationship between law and gender cannot be reduced to a single explanatory model.

Within this intellectual context, feminist legal theory emerges as a field that critically examines the foundational assumptions of legal systems. It challenges the notion that law is inherently objective, neutral, and universal, arguing instead that legal norms and institutions are shaped within specific social and historical contexts. By analyzing legal language, interpretative methods, and judicial practices, feminist legal theory reveals how certain perspectives are privileged while others remain marginalized. In doing so, it highlights the ways in which legal systems may contribute to the maintenance of gendered hierarchies, not only through explicit rules but also through implicit conceptual frameworks.

This study examines the relationship between feminism, ideology, and law through an integrated analytical framework combining feminist legal theory, ideology critique, and discourse analysis. The research is based on a qualitative, literature-oriented methodology and aims to explore how legal norms are constructed, interpreted, and legitimized within broader ideological and discursive contexts. Ideology critique is employed to uncover the underlying value systems and normative assumptions embedded in legal structures, while discourse analysis focuses on how legal language and representation shape social meanings and categories. By bringing these approaches together, the study seeks to provide a more comprehensive understanding of how law operates as both a normative and a meaning-producing system.

The findings of the study indicate that legal systems may reproduce gender inequalities not only through explicit forms of discrimination but also through implicit assumptions embedded in legal concepts, categories, and institutional practices. This suggests that formal equality, while important, is insufficient to address deeper structural inequalities. A more nuanced approach is therefore required—one that takes into account the ideological and discursive dimensions of law. In this regard, feminist legal theory contributes to expanding the analytical scope of legal studies by foregrounding the role of power, representation, and interpretation.

In addition to its theoretical contributions, the study also engages with contemporary feminist debates in order to demonstrate the evolving nature of feminist legal analysis. The concept of intersectionality, for instance, underscores the multidimensional character of inequality by examining how different axes of identity—such as gender, race, and class—interact in shaping legal experiences. This perspective challenges single-axis approaches in law and calls for more inclusive legal frameworks. Similarly, developments in digital feminism and data feminism highlight the impact of technological transformations on gender relations. Digital platforms, algorithmic decision-making systems, and data-driven governance mechanisms introduce new forms of inequality and raise important legal and ethical questions. These developments require legal systems to reconsider existing regulatory frameworks and to address emerging risks related to bias, exclusion, and accountability.

By integrating these contemporary perspectives into its analytical framework, the study demonstrates that feminist legal theory is not limited to traditional debates on equality and discrimination. Instead, it evolves in response to changing social and technological conditions, offering new tools for understanding complex forms of power and inequality. This dynamic character enhances the relevance of feminist legal theory in addressing current and future challenges within legal systems.

Ultimately, the study argues that feminist legal theory provides a powerful approach for rethinking the foundations of law. By combining ideology critique and discourse analysis, it becomes possible to move beyond surface-level understandings of neutrality and equality, and to examine the deeper structures through which legal meanings are produced and sustained. In doing so, the study contributes to a more critical and comprehensive understanding of the relationship between law, power, and gender, and highlights the importance of developing more inclusive and reflective legal frameworks.

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, modern hukuk sistemlerinin biçimsel eşitlik iddialarına rağmen farklı düzeylerde varlığını sürdürmektedir. Bu durum, hukukun yalnızca normatif düzenlemeler bütünü olarak ele alınmasının, toplumsal gerçekliği açıklamakta yetersiz kalabileceğini göstermektedir. Nitekim hukuk, içinde ortaya çıktığı toplumsal bağlamdan bağımsız bir yapı olmayıp, tarihsel ve kurumsal güç ilişkileriyle etkileşim içinde şekillenmektedir. Bu nedenle hukuki düzenlemelerin ve uygulamaların, toplumsal cinsiyet ilişkileriyle kurduğu bağın eleştirel bir perspektifle incelenmesi önem kazanmaktadır. Feminist teori, bu inceleme için güçlü bir kuramsal zemin sunmaktadır. Kadınların toplumsal konumunu yalnızca bireysel ayrımcılık örnekleri üzerinden değil, daha geniş yapısal ilişkiler içinde değerlendiren bu yaklaşım, eşitsizliklerin kurumsal ve tarihsel boyutlarını görünür kılmayı amaçlamaktadır.[1] Bu çerçevede feminist düşünce, hukuk başta olmak üzere toplumsal düzeni şekillendiren alanların tarafsızlık iddialarını sorgulayarak, bu yapıların hangi toplumsal varsayımlar üzerine kurulduğunu analiz

[1] Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi* (Siyasal, 2019), 435. Latince'de "*kadın*" anlamına gelen "*femine*" kelimesinden türetilen feminizm kavramı, Fransızca'da 1837'den itibaren, İngilizce'de ise 1890'larda "*womanism*" şeklinde kullanılmaya başlanmıştır: Ülker Yükselbaba, "Feminist Perspektiften Hukuk," *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 74, sy. 1 (2016): 123.

etmektedir.[2] Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri yalnızca bireysel ayrımcılık olarak değil, daha geniş toplumsal güç ilişkileri içinde ele alınmaktadır.[3]

Feminist hukuk teorisi ise bu eleştirel çerçeveyi doğrudan hukuk alanına taşımaktadır. Bu perspektif, hukuki normların, yorum yöntemlerinin ve kurumsal pratiklerin toplumsal güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını ortaya koyarak, hukukun işleyişine ilişkin yerleşik kabulleri yeniden değerlendirmeye açmaktadır. Bu yönüyle feminist hukuk teorisi, hukuku yalnızca düzenleyici bir mekanizma olarak değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin kurulmasında etkili olan bir alan olarak ele almaktadır.[4]

Bu çalışma, feminist hukuk teorisi çerçevesinde hukukun ideolojik ve söylemsel boyutlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel sorusu, hukukun görünürde tarafsız olan yapısının hangi ideolojik ve söylemsel süreçler aracılığıyla şekillendiği ve bu yapının toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle nasıl ilişkilendiğidir. Bu doğrultuda çalışma, literatür temelli kuramsal bir inceleme olarak yapılandırılmıştır.

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde feminizmin tarihsel ve kavramsal gelişimi ele alınmakta; ikinci bölümde ideoloji ve söylem ile hukuk ilişkisi tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde feminist hukuk teorisinin temel yaklaşımları incelenmekte; son bölümde ise güncel tartışmalar değerlendirilerek hukuk ile ilişkisi ortaya konulmaktadır.

I. FEMİNİST İDEOLOJİ İLE FEMİNİST HUKUK İDEOLOJİSİ VE METODOLOJİ

Feminizmin tarihsel arka planı, kadının toplumsal statüsündeki dönüşümü simgeler. Avcılık-toplayıcılık döneminde biyolojik nedenlerle başlayan iş bölümü; Antik Yunan'dan itibaren kadının kamusal alandan dışlanarak özel alana hapsedilmesiyle kurumsallaşmıştır. Bu tarihsel süreç, modernleşme ile birlikte kadının toplumsal yaşamdaki kısıtlanmışlık sorununu daha belirgin bir yapıya dönüştürmüştür.

---

[2] Fatma Süzgün Şahin, "Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji," *TBB Dergisi*, Özel Sayı (2017): 474.

[3] Judith Grant, *Fundamental Feminism: Radical Feminist History for the Future* (Routledge, 2021), 1-3.

[4] Miodrag. A. Jovanović ve Ana. Zdravković, "Reassessing Feminist Legal Theories: Introduction," *Reassessing Feminist Legal Theories* 5, (2024): 2.

Feminizm, toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkilerini analiz etmesinin yanı sıra eşitlik mücadelesini siyasal bir konum olarak örgütleyen çok boyutlu bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, farklı toplumsal ve kültürel bağlamlarda gelişerek kadınların toplumdaki statüsü, toplumsal rolleri ve ataerkil yapıların ürettiği eşitsizlikleri görünür kılmayı amaçlamıştır. Bu yönüyle feminizm, kadınların maruz kaldığı baskı biçimlerini analiz eden ve toplumsal dönüşümü hedefleyen bir düşünsel ve siyasal hareket olarak gelişmiş, zamanla birçok disipline eleştirel bir perspektif kazandırmıştır.[5] Söz konusu kuramsal çerçeve, çok çeşitli ve katmanlı yaklaşımları bünyesinde barındırmakta olup geçmişte ve günümüzde tüm feminist perspektifler kadınların maruz kaldığı baskının sona erdirilmesi hedefinde birleşmektedir.[6]

Kamusal ve özel alan ayrımını sorgulayan kadın hareketleri, hukuku eşitsizlikleri aşmanın bir aracı olarak görmüş ve "feminist hukuk" kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu perspektif, 1960'lı yıllarda kadınların hukuki, toplumsal ve ekonomik eşitsizliklere karşı tepkilerinin artmasıyla gelişmiştir.[7] Teori ile pratiği bütünleştirme çabası feminizmin ayırt edici özelliklerinden biridir. Bu bağlamda feminist kuramlar yalnızca analizle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda dönüşüm talep ederek hukuki reformlar yoluyla bu hedefe ulaşmayı amaçlamaktadır.[8]

---

[5] Ute Sacksofsky, "Feminist Hukuk Bilimi Nedir?," *Ankara Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi* 5, sy. 1-4 (2001): 720-721; Gün Taş, "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri," *Akademik Hassasiyetler Dergisi* 3, sy. 5 (2016): 164-165. Ataerkillik, eril yaklaşım ve eril egemenlik kavramları için bkz., Necla Arat, "Feminist Hukuk," *Kadın Araştırmaları Dergisi*, sy. 9 (2006): 54.

[6] Arat, "Feminist Hukuk," 56-58. Bu kuramların güncelliği, günümüzdeki ampirik verilerle de desteklenmektedir. Örneğin, kadın hakları yasal güvence altına alınmış olsa da kadınların ortalama gelirleri erkeklerin gelirlerinin yaklaşık %70'i düzeyindedir. "*Eşit işe eşit ücret*" ilkesi çoğu sektörde hâlâ uygulanmamaktadır. Kadınların siyaset, ekonomi ve bilim gibi alanlardaki karar verici konumlarda temsili de ciddi oranda yetersizdir. Bu nedenlerle feminist çalışmalar hem günümüzde hem de gelecekte önemini korumaktadır: Yükselbaba, "Feminist Perspektiften Hukuk," 123.

[7] Feminist hukuk teorisinin öncülerinden Ann Scales, bu hukuk anlayışının, kadının varlığıyla birlikte ortaya çıktığını ve kadın hakları mücadelesine dayandığını ifade etmektedir: Ezgi Vural ve Gökmen Kantar, "Feminist İdeoloji ve Söylem Karşısında Hukuk," *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 4, sy. 2 (2022): 35. Sacksofsky ise eserinde feminist hukuk biliminin (yalnızca) hukuk politikası olup olmadığını sorgulamaktadır: Sacksofsky, "Feminist Hukuk Bilimi Nedir?," 724.

[8] Büşra Ak, Ferhat Özbay ve Bekir Sami Oğuztürk, *İktisat Biliminde Feminizm: Kadın İstihdamında Eğitimin ve Cinsiyet Ayrımının Etkileri* (Ekin, 2022), 5 vd.; Yükselbaba, "Feminist Perspektiften Hukuk," 124.

A. Feminizm Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Feminizm kavramı, kadınların ataerkil toplumsal yapının baskılarından kurtulma ve özgürleşme çabaları çerçevesinde şekillenmiş ve günümüze kadar bir dizi epistemolojik dönüşüm geçirmiştir. 1960 sonrası dönemde uluslararası düzeyde yaşanan üç temel değişim, feminist hareket üzerinde büyük etkiler yaratmıştır. İlk olarak, hareketin kuşaklararası katılımıyla sağlanan kitlesel genişleme, farklı feminist ekoller arasındaki teorik etkileşimi derinleştirerek yeni bir dinamizm üretmiştir. İkinci olarak, feminizm kendi içsel paradigmalarını sorgulayarak; toplumsal cinsiyetin ırk, etnik köken ve inanç gibi kesişimsel (intersectional) unsurlarla olan kopmaz bağını saptamış; böylece tekil bir kadın özne kurgusundan, farklılıkları kapsayan çoğulcu bir yapıya evrilmiştir. Son olarak, feminist taleplerin kamusal alandaki artan görünürlüğü, yerleşik toplumsal cinsiyet normlarıyla kaçınılmaz bir gerilim üreterek bir yandan eşitlik arayışını meşrulaştırırken diğer yandan hukuki ve siyasal zeminde dirençli çatışma alanları doğurmuştur. Bu diyalektik süreç, feminizmi basit bir hak talebinin ötesine taşıyarak epistemolojik temellerini yeniden inşa eden karmaşık bir ideolojik paradigma haline getirmiştir.[9]

B. Kadın Hakları Mücadelesinin Evrimi ve Feminizm Dalgaları

Feminist hareket, tarihsel süreç içerisinde kadınların politik temsiliyetini artırmayı ve toplumsal cinsiyet temelli yapısal eşitsizlikleri dönüştürmeyi hedefleyen toplumsal bir eylem pratiği olarak gelişim göstermiştir. Bu bağlamda feminizm, yalnızca bir sosyal

[9] Vural ve Kantar, "Feminist İdeoloji ve Söylem Karşısında Hukuk," 38. Kadın ve erkek arasındaki eşitlik ve özgürlük tartışmaları, antik dönemlerden itibaren düşünce dünyasının önemli konularından biri olmuştur. İnsan hakları ve modern devlet anlayışının temelini oluşturan düşünürlerden Jean-Jacques Rousseau, eşitlik ve özgürlük ilkelerinin yalnızca erkekler için geçerli olduğunu, kadınların doğası gereği bu haklara sahip olamayacağını ileri sürmüştür. Rousseau'ya göre kadınlar iyi bir eş ve anne olacak şekilde eğitilmelidir; bu da kadınlar için yeterlidir. Buna karşılık, John Stuart Mill ve Harriet Taylor Mill, kadınların erkeklerle aynı eğitim olanaklarına sahip olmamaları nedeniyle toplumsal hayatta eşit konumda bulunmadıklarını vurgulamıştır. Mill, kadınların kendi kaderlerini tayin edebilmeleri ve siyasal haklara sahip olmalarının, cinsiyet temelli eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasında önemli bir rol oynayacağını savunmuştur. Feminizmin terim olarak ise ilk kez Charles Fourier tarafından kullanıldığı, kadın hareketlerinin ise Fransız Devrimi sırasında Alexandre Dumas tarafından ortaya konduğu düşünülmektedir. Feminizmin entelektüel kökleri 18. yüzyıla uzansa da hareketin kurumsal ve kitlesel hale gelişi daha sonraki dönemlere rastlamaktadır. 1792 yılında Mary Wollstonecraft'ın yayımladığı "*Kadın Haklarının Savunusu*" adlı eseri, modern feminizmin temellerinden biri olarak kabul edilmekle birlikte bu dönemde kadınların siyasal hayata katılımı henüz bir hak olarak tanınmamakta ve bu alanın dışında tutulmaktaydılar.

hareket olmanın ötesinde; kamu politikalarını, hukuk normlarını ve kurumsal yapıların dayandığı varsayımları sorgulayan normatif bir paradigma ve önemli bir politik ideoloji olarak değerlendirilmektedir.

Literatürde feminizmin farklı dönemlerde farklı öncelikler geliştirdiği belirtilmektedir. Özellikle kadınların oy hakkı, iş yaşamında eşitlik, üreme hakları ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi gibi konular feminist hareketin başlangıçtaki temel gündemlerini oluşturmuştur. Günümüzde ise feminizm daha küresel bir perspektif kazanmış ve farklı sosyal kimliklerin kesişimlerini dikkate alan daha kapsayıcı yaklaşımlar geliştirmiştir.[10]

Feminizmin veya feminist teorinin tek bir sabit tanımı olmadığı gibi, feminizmin tarihsel süreçleri veya bu süreçlerde gelişen feminist hareketlerin nasıl şekillendiği konusunda da farklı bakış açıları bulunmaktadır. Bazı yaklaşımlar feminizmin evrimini bir ya da iki dalga olarak ele alırken, bazıları ise üç veya dört farklı dalga şeklinde sınıflandırmaktadır. Ancak genel olarak, feminist hareketlerin tarihsel gelişiminde, birçok araştırmacının kabul ettiği süreç, üç kronolojik dalgadan oluşmaktadır. Bu dalgalar; I., II. ve III. feminist dalga olarak adlandırılmaktadır ve genellikle 19. yüzyıl ile 21. yüzyıl arasındaki dönemi kapsamaktadır.[11] Feminizmin tarihsel gelişiminin belirli evrelere ayrılmasının temel nedenlerinden biri, kadın hareketlerinin her dönemde değişen toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullara bağlı olarak taleplerini yeniden tanımlaması ve patriyarka ile kapitalizme yönelik eleştirilerini farklı kuramsal ve pratik zeminlerde çeşitlendirmesidir.[12]

---

[10] Ence Sopyan ve Dwi Santoso, "Feminism in Politics: The Most Significant Movement and Ideology," *Journal of Social Science and Humanities* 1, sy. 1 (2025): 30-32. Yazarlar çalışmasında feminist hareketin farklı ülkelerde politika üretimini nasıl etkilediğini göstermektedir. Örneğin İsveç'te toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ve ebeveyn izni uygulamaları feminist hareketin etkisiyle geliştirilmiştir. Fransa'da parlamentodaki cinsiyet kotası uygulaması kadın temsilini artırmıştır. Buna karşılık Hindistan ve Endonezya gibi ülkelerde ataerkil kültürel yapıların feminist politikaların uygulanmasını zorlaştırdığı görülmektedir: Sopyan ve Santoso, "Feminism in Politics: The Most Significant Movement and Ideology," 35-36.

[11] Neelmani Jaysawal ve Sudeshna Saha, "Feminism, Education and Gender Equality: A Review," *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research* 9, sy. 2 (2023): 242; Muskan Singh ve Reshma Umair, "First, Second, and Third Waves of Feminism," *International Advance Journal of Engineering, Science and Management* 23, sy. 1 (2025): 136.

[12] Taş, "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri," 163, 166-167. Patriyarka kavramı, erkek egemenliğinin yalnızca bireysel önyargılar

Birinci feminist dalga, kadınların yaşam, mülkiyet ve eğitim hakları gibi temel insan hakları için mücadele eden ilk feminist hareketleri kapsamaktadır.[13] 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış, hareketin erken dönem talepleri, özellikle kadınların siyasal temsilini mümkün kılacak oy hakkı mücadelesi etrafında şekillenmiş ve bu süreç kadınların yurttaşlık statüsünün yeniden tanımlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde feminist hareket birçok ülkede kadınların siyasi katılımını mümkün kılan yasal düzenlemelerin yapılmasını sağlamıştır. ABD'de 1920 yılında kabul edilen 19. Anayasa Değişikliği bu sürecin önemli bir örneği olarak değerlendirilmektedir.[14] Bu dönemde kölelik karşıtlığı ve oy hakkı savunulmuş, Marksist Feminizm de doğmuştur.[15]

Birinci dalga feminizmin gelişiminde, İngiltere'de Emmeline Pankhurst öncülüğündeki "Women's Social and Political Union" gibi sivil toplum örgütleri, kadınların oy hakkı mücadelesinde tayin edici bir rol oynamıştır. Bu kitlesel mücadeleler neticesinde birçok ülkede kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmış, siyasi temsilin önündeki yasal engeller aşamalı olarak kaldırılmıştır. Birinci dalga feminist hareket, kadının hukuki statüsünü güçlendirmeyi merkeze alarak; eğitim, mülkiyet ve siyasal katılım gibi alanlarda "eşit yurttaşlık" haklarının tanınmasına odaklanmıştır. Ancak bu

düzeyinde değil, kurumsal ve yapısal düzeyde yeniden üretildiğini açıklamak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda patriyarka, siyasal temsil, ekonomik kaynaklara erişim, sembolik statü ve hukuki düzenlemeler aracılığıyla sistematik eşitsizlikler üretmektedir: Antonio Álvares del Cuvillo, Fabio Macioce ve Sofia Strid, "Feminist Political and Legal Theories," *Reassessing Feminist Legal Theories*, (2024): 59-67.

13 Singh ve Umair, "First, Second, and Third Waves of Feminism," 138.

14 Sopyan ve Santoso, "Feminism in Politics: The Most Significant Movement and Ideology," 34; Jaysawal ve Saha, "Feminism, Education and Gender Equality: A Review," 242. Feminizmin önemli dönüm noktalarından biri 1848 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde düzenlenen Seneca Falls Konvansiyonu'dur. Bu toplantıda Elizabeth Cady Stanton ve Lucretia Mott gibi aktivistler kadınların eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmuş ve kadınların oy hakkı, mülkiyet hakkı ve eğitim hakkı gibi talepler dile getirilmiştir: Singh ve Umair, "First, Second, and Third Waves of Feminism," 139.

15 Vural ve Kantar, "Feminist İdeoloji ve Söylem Karşısında Hukuk," 36. Örneğin, Fransız Devrimi sırasında kadınlar, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde yer alan "*insan*" ve "*yurttaş*" terimlerinin kadınları kapsamadığını belirterek, bu terimlerin yerine "*kadın*" ve "*erkek*" kavramlarının kullanılmasını talep etmişlerdir. Ancak talepleri dikkate alınmamış ve bu duruma tepki olarak "*Kadın ve Yurttaş Hakları Beyannamesi*" hazırlanmıştır. Bu beyannameyi okuyan Olympe de Gouges, "*kadının siyasete karışmasının kendi cinsine uygun olmadığı*" gerekçesiyle idama mahkûm edilmiştir. 17. ve 18. yüzyılda kadın hakları konusunda önemli bir yer tutan Marie de Gournay, dönemin kadına bakışını, "*İyi her şey kadınlara yasak, tüm erdemlerden yoksun olduklarından kadınlara özgürlük çok görülüyor*" sözleriyle ifade etmiştir.

dönem, çoğunlukla beyaz ve orta sınıf kadınların deneyimlerini eksen aldığı için, farklı sosyo-ekonomik gruplara mensup kadınların özgün sorunlarını kapsayamadığı gerekçesiyle eleştiriye maruz kalmıştır.[16]

İkinci feminist dalga, 1960'lar ve Vietnam Savaşı gibi kaotik olaylarla birlikte radikal feministlerin patriyarkaya karşı çıkmalarını simgeler. Bu dönemde "*özel olan politiktir*" söylemi öne çıkmış; aile, cinsellik ve gündelik yaşam pratikleri gibi daha önce özel alanın sınırları içinde değerlendirilen konuların aslında toplumsal güç ilişkileriyle bağlantılı olduğu ileri sürülerek feminist analiz alanını önemli ölçüde genişletilmiştir. Bu dönemde üreme hakları, iş yaşamında eşitlik ve kadına yönelik şiddet gibi konular feminist hareketin temel tartışma alanlarını oluşturmuştur. ABD'de *Roe v. Wade* kararı ve Avrupa'da uygulanan eşit ücret politikaları bu dönemin önemli kazanımları arasında yer almaktadır.[17]

Feminizm, özellikle 1960'lı yıllarda ikinci dalga ile birlikte felsefi bir yön kazanmış; kadınların toplumsal konumunu belirleyen derin yapısal eşitsizlikleri sorgulayan bir düşünce sistemine dönüşmüştür. Bu bağlamda feminizm, toplumsal sözleşme kuramı gibi Batı düşünce sisteminin temel yapılarını eleştiriye tabi tutmuş, hukuk ve felsefenin toplumsal cinsiyet perspektifiyle yeniden yorumlanmasını, kadına yönelik şiddetin önlenmesini ve kamusal-özel alan ayrımının sorgulanmasını savunmuştur.[18] Kadının eksik ya da ikincil cins olarak tanımlanmasına karşı çıkan bu yaklaşım, toplumsal yapının erkek egemen normlar üzerinden inşa edildiğini ortaya koymuştur. Kadınların oy hakkı, mülkiyet edinme hakkı ve bedenleri üzerindeki tasarruf hakkı gibi talepleri 19. yüzyılda dile getirilmişse de somut kazanımlar büyük ölçüde 1960 sonrası dönemde elde edilmiştir.[19]

---

[16] Singh ve Umair, "First, Second, and Third Waves of Feminism," 136-137.

[17] Sopyan ve Santoso, "Feminism in Politics: The Most Significant Movement and Ideology," 34. Bu dönemde ayrıca kadınların deneyimlerini paylaşarak kolektif bilinç oluşturmayı amaçlayan bilinç yükseltme grupları feminist hareketin önemli araçlarından biri haline gelmiştir: Singh ve Umair, "First, Second, and Third Waves of Feminism," 137.

[18] Jaysawal ve Saha, "Feminism, Education and Gender Equality: A Review," 242-243.

[19] Fatma İrem Çağlar, "Feminist Hukuk Teorisine Kısa Bir Giriş," (İstanbul Barosu, 2001), 82; Şahin, "Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji," 474-476. Sanayi Devrimi'nin etkisiyle fabrikalarda çalışan kadınlar, erkeklere kıyasla çok daha düşük ücretlerle ve kötü koşullarda çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu durum, Avrupa ve Amerika'da olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da kadınların hak arayışına

Üçüncü feminist dalga, önceki dönemlerde ihmal edilen kimlik, farklılık ve kesişimsellik (intersectionality) tartışmalarını merkeze alarak gelişmiştir. Kimberlé Crenshaw tarafından kavramsallaştırılan bu yaklaşım, öznelliğin yalnızca cinsiyetle değil; ırk, sınıf ve etnik kimlik gibi değişkenlerle eş zamanlı şekillendiğini ileri sürmektedir. Bu perspektif, feminist politikaların kapsayıcılığını artırmış; çok sesliliği savunarak cinsel yönelimlerin de feminist analizlere dâhil edilmesini sağlamıştır. Bu süreçte, hukukun cinsiyetçi dil ve pratiklerden arındırılması gerekliliği temel bir argüman olarak vurgulanmıştır.[20]

Modern feminist yaklaşımlar, kadınların karşılaştığı yapısal sorunların büyük ölçüde eril yasal düzenlemelerden kaynaklandığını iddia ederek; eşit haklar temelinde feminist bir hukuk inşa edilmesini talep etmektedir.[21] Bu dönemde feminist düşünce postmodern ve postyapısalcı teorilerden de etkilenmiştir. Judith Butler gibi düşünürler toplumsal cinsiyetin sabit ve biyolojik bir kategori olmadığını, aksine toplumsal ve kültürel süreçler içinde inşa edilen bir kimlik olduğunu savunmuştur. Bu yaklaşım feminist teorinin toplumsal cinsiyet kimliği ve cinsiyet rolleri üzerine daha eleştirel bir

girmelerine neden olmuştur. Kadın hareketlerinin yükseldiği bu dönemde liberal feminizmin de etkisiyle, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet üzerine önemli çalışmalar yapılmıştır. Liberal feminizmin kurucularından Mary Wollstonecraft ve John Stuart Mill, kadınların da erkeklerle aynı eğitim ve iş olanaklarına sahip olabileceğini ve kadınların yalnızca annelikle sınırlı kalmaması gerektiğini savunmuşlardır.

[20] Sopyan ve Santoso, "Feminism in Politics: The Most Significant Movement and Ideology," 34-35. Grant, feminist teorinin yalnızca cinsiyete odaklanmasının yetersiz kaldığını; ırk ve sınıf gibi eşitsizlik eksenlerinin de analize dâhil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Siyah feminist eleştiriler, ana akım feminizmin beyaz-orta sınıf deneyimini merkezileştirdiğini göstererek teorinin kapsayıcılığını genişletmiştir. Bu dönüşümde kesişimsellik, cinsiyetin ırk, sınıf ve diğer toplumsal konumlarla birlikte işlediğini ortaya koyarak güç ilişkilerinin daha bütünlüklü analizini mümkün kılmaktadır. Ayrıca patriyarka ile ırkçılığın kesişimini birlikte düşünmenin feminist politika açısından zorunlu olduğunu belirtmektedir: Grant, "*Fundamental Feminism: Radical Feminist History for the Future*," 14-19.

[21] Jaysawal ve Saha, "Feminism, Education and Gender Equality: A Review," 243; Vural ve Kantar, "Feminist İdeoloji ve Söylem Karşısında Hukuk," 36-37. Yapısal eşitsizlikle mücadele edebilmek adına kadınlar öncelikle örgütlenme yoluna gitmiş, ardından bu örgütlenmeleri ulusal ve uluslararası boyuta taşıyarak seslerini duyurmuşlardır. Bu doğrultuda uluslararası kamuoyu da kadınların taleplerine kayıtsız kalamamış; Birleşmiş Milletler bünyesinde Kadının Statüsü Komisyonu kurulmuş, çeşitli deklarasyonlar yayımlanmış ve 1975-1985 yılları "*Kadınların On Yılı*" olarak ilan edilmiştir. *Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)* gibi uluslararası belgeler, kadınların maruz kaldığı yapısal ayrımcılığı sona erdirmek amacıyla kabul edilmiştir. Bu kazanımlar, feminizmin çözüm üretmediğine ilişkin eleştirilere somut hukuki karşılıklar niteliği taşımaktadır.

bakış geliştirmesine katkı sağlamıştır.[22] 1980'lerden itibaren güçlenen bu postyapısalcı etki; kimlik, bilgi ve güç kavramlarını yeniden değerlendirerek feminist politikanın temel öznesi olan "kadın" kategorisinin evrenselliğini sorgulamaya açmıştır. Bu durum, özcülük (essentialism) eleştirilerini beraberinde getirirken, bir yandan da feminist mücadelenin ortak zeminini koruma arayışlarını tetiklemiştir.[23]

Feminizmin tarihsel sürecinde kısmen kabul edilmekle birlikte, dördüncü dalga feminizm dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte ortaya çıkmış ve sosyal medya aracılığıyla küresel bir feminist aktivizm ağı oluşturmuştur. Özellikle *#MeToo* gibi kampanyalar kadınların yaşadığı cinsel şiddet ve taciz deneyimlerini görünür kılmış ve birçok ülkede politika değişimlerini tetiklemiştir.[24] Bu dalganın bir diğer önemli özelliği popüler kültür ve dijital medya ile kurduğu ilişkidir. Feminist aktivizm yalnızca akademik ve politik alanlarda değil, aynı zamanda medya, müzik, sanat ve internet gibi alanlarda da görünür hale gelmiştir. Sosyal medya platformları feminist hareketin örgütlenmesi ve feminist söylemlerin yayılması açısından önemli araçlar haline gelmiştir.[25]

II. İDEOLOJİ, FEMİNİST İDEOLOJİ ve SÖYLEM İLİŞKİSİ

İdeoloji kavramı sosyal bilimlerde farklı biçimlerde ele alınsa da genel olarak, belirli toplumsal grupların dünyayı algılama ve yorumlama biçimlerini şekillendiren inanç ve değerler sistemini ifade eder. Bu çerçevede ideolojiler, yalnızca bireysel düşüncelerin toplamı olmayıp sosyal gruplar tarafından paylaşılan kolektif bilişsel yapılar olarak işlemektedir. Bu bağlamda ideolojiler, grup üyelerinin kimliklerini, değerlerini ve toplumsal konumlarını belirleyen yönlendirici çerçeveler sunduğu için sosyal pratiklerin yönlenmesinde önemli bir rol üstlenir.[26]

---

[22] Singh ve Umair, "First, Second, and Third Waves of Feminism," 140. Grant, feminist teorinin gelişimini, politik pratiklerden teoriye dönüşen üç temel kavram üzerinden analiz eder: kadın kategorisi, deneyim ve "*kişisel olan politiktir*" ilkesi: Grant, "*Fundamental Feminism: Radical Feminist History for the Future*", 3 vd.

[23] Grant, "*Fundamental Feminism: Radical Feminist History for the Future*," 7-9.

[24] Sopyan ve Santoso, "Feminism in Politics: The Most Significant Movement and Ideology," 35.

[25] Singh ve Umair, "First, Second, and Third Waves of Feminism," 140-141.

[26] Teun A. van Dijk, *Politics, Ideology and Discourse* (Elsevier, 2006), 729.

Van Dijk'in yaklaşımı bu genel çerçeveyi daha teknik bir düzleme taşıyarak ideolojiyi sosyal bellekte "grup şeması" biçiminde örgütlenen bir yapı olarak kavramsallaştırır. Bu perspektife göre ideolojiler, grup kimliğini kuran temel önermeleri içerir ve üyelerin toplumsal olaylara ilişkin zihinsel modellerini biçimlendirir. Bu zihinsel modeller, sosyal pratikleri, özellikle de söylemin üretim ve anlaşılma süreçlerini, doğrudan etkileyerek bireysel biliş ile makro düzeydeki kurumlar, iktidar ve tahakküm yapıları arasında çok katmanlı bir ilişki kurar. Böylece ideoloji; grubun amaçları, normları ve diğer gruplarla kurduğu güç ilişkileri bakımından işlevsel bir bilişsel çerçeve olarak anlaşılır.[27]

İdeoloji ile söylem arasındaki ilişki, kavramların sıklıkla birbirinin yerine kullanıldığı ancak analitik düzeyde ayrıştırılabildiği bir tartışma alanı sunar. İdeoloji kolektif inanç yapısına karşılık gelirken söylem, bu yapının dilsel pratikler ve kurumsal etkileşimler aracılığıyla toplumsal düzlemde görünürlük kazanmasını ve yeniden üretilmesini sağlayan kurucu bir araç işlevi görür. Nitekim eleştirel söylem analizi literatürü, söylemi ideolojik ve politik bir yapı olarak değerlendirerek onun içinde üretildiği bağlamın sosyo-kültürel özelliklerinden ayrı düşünülemeyeceğini vurgulamaktadır.[28]

A. Feminist İdeoloji

Felsefe, sosyoloji ve etik gibi disiplinlerarası zeminlerden beslenerek, cinsiyetler arası yapısal eşitsizlikleri dönüştürmeyi hedefleyen feminizm, kadının temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almanın yanı sıra, ataerkil sistemin kurumsal tezahürlerini tasfiye etmeyi amaçlar. Odaklandığı temel alanlar; eğitim, iş gücü ve sağlık haklarından, kadına yönelik şiddetin önlenmesine kadar geniş bir yelpazeyi kapsar.[29] Özellikle kadının

---

[27] van Dijk, *Politics, Ideology and Discourse,* 730.

[28] van Dijk, *Politics, Ideology and Discourse*, 734. İnsanlar toplumsal etkileşim içinde çeşitli biçimlerde eylemde bulunurken konuşma ve yazma gibi dilsel faaliyetler de bu süreçlerin önemli bir bileşenini oluşturur. Bununla birlikte toplumsal olaylar yalnızca dilsel faaliyetlerden oluşmaz; fiziksel eylemler, kurumsal ilişkiler ve maddi koşullar da bu olayların önemli parçalarıdır: Norman Fairclough, *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research* (Routledge, 2003), 21-22; Vural ve Kantar, "Feminist İdeoloji ve Söylem Karşısında Hukuk," 35.

[29] Çevik-Erdoğan, eserinde kadına karşı şiddeti, aile içi şiddet, psikolojik şiddet, ekonomik şiddet ve cinsel şiddet başlıklarında emsal kararlarla incelemiştir: Cansu Çevik-Erdoğan, *Kadına Şiddet ve Hukuki Feminizm* (Adalet, 2024), 27 vd.

kamusal alandaki varlığının asli unsuru olan siyasal temsil ve karar alma mekanizmalarına katılımı, bu mücadelenin merkezinde yer almaktadır.[30]

Feminist siyasal teori; modern siyaset düşüncesinin kamusal/özel alan ayrımını eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Klasik teorinin kamusal alanı rasyonellikle, özel alanı ise doğallıkla ilişkilendirmesi; kadınların siyasal özne olarak konumlanmasını sınırlandırmaktadır. Bu bağlamda yaklaşım; katılım, temsil ve demokrasi kavramlarının ardındaki eril ideolojik yapıyı açığa çıkarmaktadır. Siyasal alanın tarihsel olarak erkek deneyimleri üzerinden şekillendiği; kadınların ise ya özel alanla özdeşleştirildiği ya da kamusal alanda ikincil konumda tutulduğu savunulmaktadır. Dolayısıyla feminist ideoloji, toplumsal cinsiyet düzeni, kadınlık–erkeklik rejimleri ve iktidar ilişkileri üzerinden normatif değerlerin nasıl kurulduğunu ve söylemsel pratikler aracılığıyla nasıl sürdürüldüğünü açıklamak üzere tartışmaya dâhil edilmektedir.[31]

B. Feminist Söylem Analizi

Politik alan büyük ölçüde söylemsel pratikler üzerinden işlediği için ideolojilerin üretimi ve dolaşıma girmesi büyük ölçüde söylem aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle politik söylem analizinde ideolojinin incelenmesi temel bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmaktadır.[32]

Söylem ile ideoloji arasındaki ilişki dolaylıdır; ideolojiler söylemi doğrudan değil, grup tutumları ve zihinsel modeller aracılığıyla şekillendirir. Bu etkileşim çift yönlü bir sürece dayanır: ideolojiler zihinsel modelleri inşa ederken, söylem de bu ideolojilerin yoğun metin ve konuşma pratikleri yoluyla edinilmesini sağlar. İdeolojilerin toplumsal işlevi olan grup içi koordinasyon ve denetim, en somut biçimde bir toplumsal pratik

[30] Arat, "Feminist Hukuk," 60; Taş, "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri," 165.

[31] del Cuvillo, Macioce ve Strid, "Feminist Political and Legal Theories," 67-75.

[32] Sözdizimsel tercihler (örneğin failin görünür kılınması ya da edilgen yapı kullanımı), tonlama ve vurgu, görsel tasarım unsurları, metinsel şemalar (haber formatı, akademik makale yapısı vb.) ve etkileşimsel düzenlemeler (söz alma, kesme, itiraz etme, onaylama) ideolojik anlamları pekiştirebilir ya da silikleştirebilir. Böylece ideoloji, söylemin hem "*ne söylediğinde*" hem de "*nasıl söylediğinde*" kendini gösterir: van Dijk, *Politics, Ideology and Discourse,* 728.

olarak söylem üzerinden gerçekleştirilir. Dolayısıyla, biri olmadan diğerinin işlevini kavramak mümkün değildir.[33]

Toplumsal cinsiyet ve dil çalışmalarında farklı kuramsal yaklaşımlar geliştirilmiş olsa da feminist söylem analizi bu alanın önemli metodolojik çerçevelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Söylem analizi, dilin yalnızca iletişim aracı olmadığını, aynı zamanda toplumsal gerçekliği şekillendiren bir pratik olduğunu savunan yaklaşımları ifade etmektedir. Eleştirel söylem analizi (Critical Discourse Analysis–CDA) özellikle dil ile güç ve ideoloji arasındaki ilişkiyi inceleyerek toplumsal eşitsizliklerin söylem yoluyla nasıl üretildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Feminist eleştirel söylem analizi (Feminist Critical Discourse Analysis–FCDA) ise eleştirel söylem analizi ile feminist çalışmaların kesişiminde yer alan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Eleştirel söylem analizi yaklaşımını toplumsal cinsiyet perspektifiyle genişleterek söylemlerin kadınlar ve erkekler arasındaki güç ilişkilerini nasıl kurduğunu ve yeniden ürettiğini incelemektedir. Bu yaklaşım özellikle kadınların farklı bağlamlarda nasıl konumlandırıldığını ve söylem içindeki güç ilişkilerinin nasıl değişken biçimlerde ortaya çıktığını analiz etmeyi amaçlamaktadır.[34]

Feminist söylem analizi genellikle üç temel araştırma alanına odaklanmaktadır. İlk olarak medya söylemlerinde kadın ve erkek temsilleri incelenmektedir. Medya içerikleri toplumsal cinsiyet stereotiplerinin yaygınlaşmasında önemli rol oynamaktadır.

---

[33] Günümüzde bu ilişki dijital platformlara evrilmiş; özellikle sosyal medya, toplumsal cinsiyet ideolojilerinin hem yeniden üretildiği hem de sorunsallaştırıldığı temel bir mecra haline gelmiştir: Kaitlynn Mendes, Jessica Ringrose ve Jessalynn Keller. *Digital Feminist Activism: Girls and Women Fight Back against Rape Culture* (Oxford University Press, 2019), 15-18.

[34] Joan Sunderland, "Review of Positioning Gender in Discourse: A Feminist Methodology by Judith Baxter," *Linguistics and Education* 15, (2005): 295-296. Lazar'a göre bu yaklaşımın temel amacı, söylem içinde işleyen güç ve ideoloji ilişkilerini ortaya çıkararak toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşik sosyal düzenlerin nasıl üretildiğini ve sürdürüldüğünü ve patriyarkal ideolojilerin dilsel pratikler aracılığıyla nasıl meşrulaştırıldığını ortaya koymaktır: Michelle M. Lazar, "Feminist critical discourse analysis: Articulating a feminist discourse praxis," *Critical Discourse Studies* 4, sy. 2 (2007): 142-147. Judith Butler'ın toplumsal cinsiyetin performatifliği teorisi de feminist söylem analizinin kuramsal gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Butler'a göre toplumsal cinsiyet kimlikleri sabit değildir; bireylerin tekrar eden söylemsel ve performatif pratikleri aracılığıyla inşa edilir. Bu yaklaşım toplumsal cinsiyetin söylem aracılığıyla üretildiğini ve bu nedenle söylem analizinin feminist araştırmalar açısından önemli bir yöntem olduğunu göstermektedir: Judith Butler, "Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory ," *Theatre Journal* 40, sy. 4 (1988): 519-521.

Örneğin reklamlarda veya haber metinlerinde kadınların belirli rollerle temsil edilmesi, toplumsal cinsiyet ideolojisinin kültürel düzeyde yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. İkinci olarak politik söylemler feminist söylem analizinin önemli araştırma alanlarından biridir. Siyasi liderlerin konuşmaları ve kamu politikaları toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki ideolojik yaklaşımları yansıtmaktadır.[35] Üçüncü olarak dijital medya söylemleri feminist söylem analizinin son yıllarda hızla gelişen alanlarından biridir. Özellikle çevrimiçi feminist hareketler ve başlık etkiketi (hashtag) kampanyaları feminist söylemin dijital ortamda nasıl üretildiğini göstermektedir. #MeToo hareketi üzerine yapılan araştırmalar, dijital platformların toplumsal cinsiyet temelli şiddetin görünür hale gelmesinde önemli rol oynadığını ortaya koymuştur.[36]

Feminist eleştirel söylem analizi perspektifi özellikle modern toplumlarda toplumsal cinsiyet ideolojisinin giderek daha karmaşık ve örtük biçimlerde ortaya çıkması nedeniyle önemli bir analitik araç olarak değerlendirilmektedir.[37] Son yıllarda özellikle dijital medya ve çevrimiçi platformların yaygınlaşmasıyla birlikte feminist söylem analizi çalışmaları yeni araştırma alanlarına yönelmiştir. Dolayısıyla sosyal medya söylemleri, çevrimiçi aktivizm ve dijital feminizm bu literatürde giderek daha fazla incelenmektedir.[38]

Feminist söylem analizinin önemli katkılarından biri de bireylerin tek bir kimlik veya güç konumuna sahip olmadığını göstermesidir. Buna göre bireyler farklı söylemler içinde aynı anda hem güçlü hem de güçsüz konumlara yerleştirilebilir. Bu nedenle söylem analizinde toplumsal cinsiyet ilişkileri sabit bir baskı modeli üzerinden değil, değişken ve çok katmanlı güç ilişkileri üzerinden ele alınmalıdır.[39]

---

35 Ruth Wodak, *Gender and Discourse* (Sage, 2001), 35-37.

36 Sarah Banet-Weiser, *Empowered: Popular Feminism and Popular Misogyny* (Duke University Press, 2020), 15-18.

37 Lazar, "Feminist critical discourse analysis: Articulating a feminist discourse praxis," 141; Wodak, *Gender and Discourse*, 10-12.

38 Dijital feminizm, çevrim içi iletişim ağları ve dijital platformlar aracılığıyla feminist söylemlerin dolaşıma girdiği, kolektif mobilizasyonun yeni biçimlerinin ortaya çıktığı ve toplumsal cinsiyet temelli sorunların küresel ölçekte görünürlük kazandığı bir aktivizm alanını ifade etmektedir: Banet-Weiser, *Empowered: Popular Feminism and Popular Misogyny*, 9-12.

39 Sunderland, "Review of Positioning Gender in Discourse: A Feminist Methodology by Judith Baxter," 299.

C. Feminist Hukuk İdeolojisi, Teori Ve Eleştiri

1970'li yıllara gelindiğinde, Batı'da kadınların artan oranlarda hukuk fakültelerine kabul edilmesiyle birlikte hukukun kadın perspektifinden değerlendirilmesi mümkün hale gelmiş, bu gelişim teorinin bir akademik disiplin olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. "*Feminist hukuk bilimi*" ya da "*feminist hukuk teorisi*" olarak adlandırılan bu yaklaşım, hukuk fakültelerinde verilen derslerin yanı sıra akademik yayınlar ve konferanslar aracılığıyla hukuk camiasında kendisine yer bulmaya başlamıştır.[40] Bu teori, özellikle hukuk ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi eleştirel bir bakışla analiz etmeyi, mevcut hukuki düzenlemelerin kadınlar üzerindeki etkilerini sorgulamayı ve hukuki reformları ortaya koymayı hedeflemektedir.[41]

Feminist hukuk ideolojisi mevcut düzenin yapısal kör noktalarına odaklanır. Bu yaklaşım üç eksende gelişir: İlk olarak, hukuk normlarının tarihsel olarak erkek egemen kurumlar içinde üretilmesi, görünüşte nötr kuralların erkek deneyimini merkezileştirmeye yol açabilmektedir. İkinci olarak, kadınların gündelik yaşamda karşılaştığı bakım yükü, şiddet, emek piyasasındaki eşitsizlik ve bedensel özerklik sorunları, klasik hukuk teorilerinde yeterince temsil edilmemektedir. Üçüncü olarak ise feminist hukuk, salt eleştiriyle yetinmeyip kadınların ve farklı toplumsal konumlardaki grupların deneyimlerinden hareketle yeni kavramsal ve yorumsal çerçeveler geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu yaklaşım, feminist teorinin bilgi üretiminde deneyimi merkeze alan

---

[40] Feminist hukuk teorisinin hukuka "*meydan okuması*" konusunda bkz., Sacksofsky, "Feminist Hukuk Bilimi Nedir?," 726 vd. Yazar, kavramı; düalizmlerin çözülmesi, özel ve kamusal alanın ayrılması, toplum sözleşmesi, adalet teorileri, süje, özen-etik, soyut kimlik başlıklarında incelemiştir.

[41] Bu yaklaşım, özellikle Kuzey Amerika, Avustralya ve İngiltere'de belirginleşmiş ve bu konuda yapılan çalışmalar; hukuk dergileri, paneller, konferanslar ve hukuk fakültelerinde verilen dersler gibi çeşitli akademik faaliyetlerle desteklenmiştir. İlk olarak 1978 yılında Ann Scales tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanılan "*Feminist Hukuk Teorisi*" kavramı, "*jurisprudence*" (*hukuk teorisi*) terimiyle ilişkilendirilmiştir. Ancak bu kavramın hukuki alandaki etkisi yaklaşık 50 yıl öncesine dayansa da feminist teorinin kökenleri daha eskiye, yaklaşık 200 yıl öncesine gitmektedir. Çünkü feminist teori ve kadın hakları mücadelesi tarihsel olarak paralel bir gelişim göstermiştir. Kadın hakları mücadelesi çok boyutlu bir konu olup, nihayetinde hukuki bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda, feminist hukuk teorisi ile feminist teori ve kadın hareketinin ayrılmaz bir ilişkisi vardır. Wendy Williams, Nadine Taub, Elizabeth Schneider ve Catharine MacKinnon gibi isimler, cinsel suçlar, iş yeri uygulamaları, toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve benzeri konularda feminist hukuk teorisinin temellerini atmışlardır. Bu kişiler, hukuk pratiğinde ve akademik yazında, toplumsal cinsiyet sorununu ele alarak hukuki düzenlemeler ve yargı kararlarına karşı eleştirilerini dile getirmişlerdir: Fatma İrem Çağlar-Gürgey, "Feminist Hukuk Kuramı Nedir?," *Hukuk Kuramı Dergisi* 1, sy. 5 (2014): 29-30.

yapısını da yansıtmaktadır. Feminist hukuk kuramı, bu bağlamda hem eleştirel bir çözümleme hem de dönüştürücü bir müdahale alanı olarak konumlanmaktadır.[42]

Feminist hukuk teorisindeki yapısal eleştiriler, özellikle eşitlik/farklılık ikilemi etrafında somutlaşmaktadır. Biçimsel eşitliğin maddi eşitsizlikleri gidermekte yetersiz kaldığı durumlarda; farklılık yaklaşımı, kadınların özgül deneyimlerinin (üreme hakları, bakım emeği vb.) hukuki öznelliğe dâhil edilmesini savunur. Bu bağlamda, hukuktaki "makul kişi" (reasonable person) standardının aslında örtük biçimde erkek normlarına dayandığı ve kadın farkındalığını dışladığı tezi, kuramın en merkezi iddialarından biridir. Dolayısıyla hukuk, yalnızca teknik bir reform alanı değil; cinsel taciz ve aile içi şiddet gibi olguların hukuki analizlerin merkezine yerleştirilmesiyle, iktidar ilişkilerinin eleştirel olarak yeniden yapılandırılması gereken bir mecradır.[43]

Hukuk sistemlerinde yerleşik hale gelen kamusal/özel ayrımı, sadece toplumsal yapıyı değil, iktidar ilişkilerinin meşruiyet zeminini de tayin eder. Tarihsel süreçte özel alanın hukuki müdahaleden muaf tutulması, bu alandaki erkek egemenliğini denetimsiz bırakırken; kadınları kamusal korumanın uzağında konumlandırmıştır. Feminist hukuk kuramı, bu asimetriyi gidermek adına "mutlak benzerlik" yerine, toplumsal ve biyolojik gerçeklikleri (hamilelik, doğum vb.) hukuki öznelliğin kurucu unsuru olarak kabul eden kapsayıcı bir eşitlik anlayışını savunur. Bu yaklaşım, farklılıkları hukuki birer "istisna" olarak değil, adil temsilin ve maddi eşitliğin bir gereği olarak hukuk sistemine entegre etmeyi hedeflemektedir.[44]

Feminist hukuk teorisi, Eleştirel Hukuk Çalışmaları (CLS) ile metodolojik benzerlikler taşısa da toplumsal cinsiyeti analizin merkezine yerleştirmesiyle ondan ayrılır. Bu yaklaşım; soyadı kanunu veya aile içi hiyerarşi gibi klasikleşmiş mücadele

---

[42] Güriz, *Hukuk Felsefesi*, 437; Yükselbaba, "Feminist Perspektiften Hukuk," 126-127. Hukuksal sorunlar yalnızca yasaların içeriğiyle sınırlı değildir; hukukun yapısal olarak erkeklerin kontrolünde olması, kadınları yasa yapım süreçlerinden dışlamıştır. Bu nedenle feminist hukuk kuramı, kadınların hukukun inşasında aktif bir rol üstlenmesini temel bir gereklilik olarak görür. Tıpkı gündelik dilde olduğu gibi hukuk dili de eril bir yapıya sahiptir. Bu dil, kadınların kendi kimliklerine dair algılarını olumsuz etkileyebilir; kadınlar çoğu zaman toplumsal olarak dayatılan başarısızlık duygularını kişisel yetersizlik olarak deneyimlemektedir. Oysa bu algılar, kamusal/özel alan ayrımıyla şekillenen eril ideolojinin bir sonucudur: Çevik-Erdoğan, Kadına Şiddet ve Hukuki Feminizm, 15 vd.

[43] del Cuvillo, Macioce ve Strid, "Feminist Political and Legal Theories," 75-88.

[44] Arat, "Feminist Hukuk," 59.

alanlarının ötesine geçerek; sözleşmeler, şirketler ve ticaret hukuku gibi "teknik" ve "cinsiyetsiz" kabul edilen alanların dahi ataerkil yapı taşlarını ifşa eder. Hukukun her alanını feminist bir süzgeçten geçiren bu perspektif, eşitlik gibi temel ilkeleri soyut birer kavram olmaktan çıkarıp, toplumsal ilişkilerin hukuka nüfuz etme biçimlerini sorgulayan dinamik bir eleştiri mekanizmasına dönüştürür.[45]

Egemen hukuk anlayışının "soyut ve evrensel" çerçevesi, toplumsal gerçekliğin cinsiyetli yapısını maskeleyerek eşitsizliğin sürmesine neden olmaktadır. Feminist hukuk kuramı, bu evrensellik iddiasının kadın yaşamını dışlayan karakterine karşı iki temel strateji geliştirir: İlki, pozitif hukukun eşitlik ilkesini referans alarak kadınların erkeklerle aynı hukuki statüye erişimini (liberal eksen) hedefler. İkincisi ise, biyolojik ve toplumsal farklılıkları birer "istisna" olarak değil, adaletin tesisi için asli unsurlar olarak kabul eden daha radikal bir yapısal eleştiri sunar. Bu iki yaklaşım arasındaki gerilim, hukukun sadece mevcut kurallarıyla değil, bizzat kurucu mantığıyla (eril öznellik) hesaplaşılmasını zorunlu kılar.[46]

Feminist hukuk teorisi, soyut hukuk normları yerine kadınların çoğul yaşam gerçekliklerini merkeze alan dinamik bir bilgi üretim sürecidir. Mevcut hukuk sistemlerinde erkek perspektifinin "evrensel nesnellik" olarak kurgulanması, toplumsal iktidar asimetrilerini hukuki birer teknik kural gibi sunarak görünmez kılmaktadır. Kuram; içinde farklı ekolleri barındıran bu çoğulcu yapısıyla, söz konusu gizli iktidar ilişkilerini deşifre eder. Bu çeşitlilik, hukukun statik yapısı ile yaşamın akışkan gerçekliği arasında daha adil ve kapsayıcı bir ilişki inşa edilmesini mümkün kılmaktadır.[47]

---

[45] Eagleton, Terry, *İdeoloji* (Ayrıntı, 2020), 276; Çağlar-Gürgey, "Feminist Hukuk Kuramı Nedir?," 30; Şahin, "Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji," 476. Hukuki pozitivizmin feminist eleştirisi için bkz., Elif Can Çalıcı, "Hukuki Pozitivizmin Normatifliği: Feminist Perspektiften Bir İnceleme," *TBB Dergisi* 155 (2021): 483 vd.

[46] Feminist hukuk bilimi, geleneksel hukuk öğretisinde var olan boşlukları tespit eder ve bu boşlukları doldurma iddiası taşır. Feminist hukukçular, mevcut hukuk sisteminin kadınların ve diğer marjinal grupların yaşam gerçeklerini göz ardı ettiğini, bu gruplara yönelik ilgisiz kaldığını veya bu sorunları istisna kuralları ile geçiştirmeye çalıştığını ileri sürerler. Bu nedenle, feminist hukuk bilimi, bu yaşam biçimlerinin hukukta dikkate alınmasını talep eder: Altan Heper, "Feminizm ve Hukuk," *Hukuk Kuramı Dergisi* 1, sy. 5 (2014): 14-15.

[47] Hukuk, toplumsal düzeni oluştururken karmaşık toplumsal ilişkileri genelleyip kurallaştırır; çoğu zaman toplumsal yaşam ve siyasal iktidar, hukukun belirleyici unsurlarıdır. Hukukun toplumsal yaşamı veri kabul etmesi, ataerkil düzenin kabulü, onaylanması ve sürdürülmesi anlamına gelir. Son yıllarda hukuk fakülteleri, feminist yaklaşımları içeren dersler ve enstitüler oluşturarak feminist perspektiften

D. Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji

Hukuk alanındaki çalışmalarda, yalnızca hukuka özgü olmayan, sosyal bilimlerin genelinde karşılaşılan temel bir sorun olarak metodoloji öne çıkmaktadır. Doğru bilgiye ulaşmak, ancak uygun yöntemlerin kullanılmasıyla mümkündür ve bu araçların seçimi sadece bir tercih değil, aynı zamanda zorunluluktur. Ancak sosyal bilimlerde metodolojik yaklaşım, çoğu zaman insani yönleri geri plana iten bir kesinlik arayışına dayalıdır. İnsan aklı, duyguları ve arzularıyla bütüncül bir varlıktır; dolayısıyla her disiplin, kendi doğasına uygun metodolojik çerçeveler geliştirerek daha sağlıklı sonuçlara ulaşmayı hedeflemelidir. Hukukçular, hem pratik hem de teorik hukuk alanlarında belirli amaçlara ulaşmak için takip ettikleri yolları "*hukuk metotları*" olarak adlandırırlar. Eleştirel hukuk çalışmaları yapan hukukçular, geleneksel hukuk yaklaşımlarını ve bunlara dayalı metotları eleştirel bir bakış açısıyla incelerler.[48]

1990'lı yıllardan itibaren feminist hukuk teorisi, bilginin üretim süreçlerini sorunsallaştıran metodolojik bir derinlik kazanmıştır. Sosyal bilimlerin genelinde (sosyoloji, tarih, felsefe vb.) geniş bir uygulama alanı bulan feminist araştırma yöntemleri, hukuk disiplininde daha sınırlı kalmış ve çoğunlukla bu alanlardaki yaklaşımların hukuka uyarlanması şeklinde tezahür etmiştir. Bu doğrultuda feminist hukuk metodolojisi, klasik hukuk mantığının epistemolojik bir eleştirisi olarak konumlanmakta; hukuk pratiğindeki cinsiyet temelli eşitsizlikleri deşifre etmede temel bir analitik araç işlevi görmektedir.[49]

Bu tartışmaların odağında, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve erkek egemen önyargıların sosyal bilimlerdeki teorik yapıları nasıl kemikleştirdiği sorusu yer almaktadır. Feminist akademisyenler, bu süreçte sadece mevcut iktidar yapılarının bilime etkisini deşifre etmekle yetinmeyip; kadınların özgül deneyimlerini bilimsel birer veri olarak kabul eden alternatif metodolojiler inşa etmektedirler. Bu arayış, hukuki bilginin

hukuku incelemeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmalar, doğrudan bir çözüm getirmese de, hukuki düzeyde önemli açılımlar sağlayabilir: Yükselbaba, "Feminist Perspektiften Hukuk," 129-130.

[48] Çağlar-Gürgey, "Feminist Hukuk Kuramı Nedir?," 38.

[49] Güriz, *Hukuk Felsefesi*, 438. Feminist metodoloji, farklı bir dilde konuşmayı ve farklı bir dilin anlaşılmasını sağlamayı amaçlar. Bu dil, kadınların bakış açısı, kadın bilinci ve kadın farklılığı etrafında şekillenmektedir: Çağlar-Gürgey, "Feminist Hukuk Kuramı Nedir?," 38-39.

üretiminde "nesnellik" maskesi altında gizlenen yanlılığı ortaya çıkarmak adına kritik bir önem taşımaktadır.[50]

Feminist metodolojide nicel ve nitel yöntemlerin kullanımı, bilginin öznelliği ve temsiliyet kapasitesi üzerinden tartışılmaktadır. Nicel metotlar, bireysel tecrübeleri önceden kurgulanmış kategorilere indirgediği gerekçesiyle, kadın deneyimini çarpıtma ve sessizleştirme riski taşıdığı yönünde eleştirilmektedir. Buna karşın nitel yöntemler; duyguları, düşünceleri ve henüz kavramsallaştırılmamış yaşam pratiklerini merkeze alarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini anlamada daha esnek ve kapsayıcı bir zemin sunar. Akademik çevrelerde nitel araştırmaların araştırmacı yanlılığına açık olduğuna dair getirilen eleştirilere rağmen; güncel feminist çalışmalar, her iki yöntemin güçlü yönlerini sentezleyen metodolojik bir çeşitliliği benimsemiştir. Bu karma yaklaşım, hem geniş ölçekli yapısal eşitsizlikleri görünür kılmayı hem de bu yapıların içindeki özgün kadın öznelliğini korumayı amaçlamaktadır.[51]

Feminist metodolojilerin hukuk disiplinine entegre edilmesi, yerleşik eril bilimsel paradigmaların yarattığı sınırlılıklara karşı kuramsal bir direnç alanı oluşturur. Bu bağlamda, feminist mülakat teknikleri kadınların yargı sürecindeki deneyimlerini derinlemesine çözümlemek için işlevsel bir veri kaynağı sunarken; vaka çalışmaları kadına yönelik şiddete dair yasal düzenlemelerin fiili etkinliğini ölçmeye olanak tanır. Mahkeme kararları üzerinde uygulanacak içerik analizleri ise, yargısal muhakemenin satır aralarına sızmış ataerkil kodları deşifre eder. Nihayetinde bu metodolojik araçlar, hukuk sisteminin toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten, kapsayıcı ve hak temelli bir yapıya kavuşmasında kritik rol oynamaktadır.[52]

---

[50] Feminist metodoloji, aynı zamanda sosyal bilimlerde egemen olan erkek egemen yapıya karşı çıkmaktadır. Bilimin genellikle erkek egemen karakteri, kadınların bilimsel faaliyetlerden dışlanması ve biyolojik olarak bu faaliyetlere uygun olmadıklarının iddia edilmesi gibi uzun süredir var olan ön yargılar, kadınların ikincilleştirilmesinde kullanılmıştır. Bilim, toplumsal iktidarın önemli bir aracı haline gelmiş ve bu bilimsel sonuçlar, kadınları anlamada yanlış temellere dayanmıştır.

[51] Şahin, "Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji," 477-478.

[52] Şahin, "Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji," 493-495.

III. FEMİNİST HUKUK TEORİLERİ

Feminist düşünce tarihsel süreç içinde farklı kuramsal yönelimler geliştirmiştir. Bu kuramsal çeşitlilik feminizmin tek bir ideolojik yapıdan oluşmadığını, aksine farklı tarihsel ve toplumsal bağlamlarda gelişen çok katmanlı bir düşünsel alan olduğunu göstermektedir. Yaklaşımlar arasında önemli farklılıklar bulunsa da ortak noktaları, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin ortadan kaldırılması gerektiği yönündeki normatif hedefte birleşmeleridir.[53]

A. Liberal Feminist Hukuk Teorisi

Liberalizm, bireysel özgürlük, eşitlik ve özerklik gibi kavramlar temelinde şekillenmiş ve bu ideoloji, liberal feminizmin doğuşuna zemin hazırlamıştır. 19. yüzyılda toplumsal özgürlük ve eşitlik talepleri doğrultusunda erkekler çeşitli sosyal ve siyasal haklar elde ederken, kadınların "*ikinci cinsiyet*" olarak daha farklı muamele görmesi, liberal feminizmin öncülerini harekete geçirmiştir. Liberal feminist düşüncenin temellerini atan önemli figürlerden John Stuart Mill, Mary Wollstonecraft ve Harriet Taylor Mill, kadınların da erkekler gibi akla ve düşünme kapasitesine sahip olduğunu ve bu nedenle eşit haklara sahip olmaları gerektiğini savunmuşlardır.[54] Bu düşünürler, normatif düzenlemeler çerçevesinde kadının toplumdaki yerini sorgulamış ve kadının erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini vurgulamışlardır.[55]

Liberal feministlerin ana teması, eşitlik ve kadınların erkeklerle aynı eğitimi alması durumunda aynı türdeki işleri yapabilme yeteneğine sahip oldukları düşüncesidir. Taylor Mill, kadının fiziksel farklılıkları nedeniyle özel alanda sınırlı bir özgürlük tanınması gerektiği görüşüne karşı çıkarak, kadınlara oy kullanma ve çalışma hakkı verilmesi gerektiğini savunmuş, evlenme ve boşanma gibi konularda devletin müdahalesinin olmaması gerektiğini belirtmiştir. Gerçekten de liberal feministler,

---

[53] Haradhan Kumar Mohajan, "An Overview on Feminism and Its Categories," *Research and Advances in Education* 1, sy. 3 (2022): 5 vd.

[54] Jaysawal ve Saha, "Feminism, Education and Gender Equality: A Review," 241.

[55] Mary Wollstonecraft'ın 1792 tarihli *A Vindication of the Rights of Women* eseri, liberal feminist hareketin başlangıcı kabul edilmektedir. John Stuart Mill'in *The Subjection of Women* (1869) eseriyle eşit ekonomik fırsatlar ve siyasi haklar savunulmuştur: Mohajan, "An Overview on Feminism and Its Categories," 9.

kadınlara atfedilen ev içi rollerin onları toplumsal olarak ikincil konuma ittiğini savunurlar. Kadının yaşamının yemek yapma, temizlik ve çocuk bakımı gibi faaliyetlerle sınırlı kalması, onun kamusal alanla ilişkilenmesini engellemekte ve toplumsal görünürlüğünü azaltmaktadır.[56]

Liberal feminist hukuk teorisi, liberal feminizmin bir uzantısı olarak şekillenir ve kadınların şekli anlamda eşitliğinin sağlanmasını amaçlar. Liberal feminist hukukçular, kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmaları ve benzer derecede özerk bireyler olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Kadınların erkekler kadar rasyonel oldukları inancıyla, kendi seçimlerini yapabilmeleri için eşit fırsatlara sahip olmaları gerektiğini savunurlar. Liberalizmin temel ilkesi olan özgürlük, liberal feministler tarafından da benimsenmiştir. Adil bir devletin görevi, bireylerin özgürlüğünü güvence altına almak olarak tanımlanmaktadır. Kadınların özgürlüğü ise hem bireysel otonomi (kendi yaşamına dair karar alma yetisi) hem de siyasal otonomi (yaşam koşullarını şekillendirme hakkı) bağlamında değerlendirilmektedir. Bunun sağlanabilmesi için hukuk sistemi, kadın özgürlüğünü kısıtlayan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini besleyen normlardan arındırılmalıdır. Liberal feministler, liberalizmin vaat ettiği soyut hakların tarihsel olarak kadınları kapsamadığını; bu nedenle erkeklere tanınan hak ve özgürlüklerin kadınlara da bütünüyle teşmil edilmesi gerektiğini savunurlar. Bu perspektife göre, kadınların kamusal alanda erkeklerle eşit statüde yer alabilmesinin önündeki yapısal engellerin kaldırılması, hukukun temel önceliği olmalıdır. Liberal feminist hukukçular, her ne kadar hak ve

[56] "*Liberal modern devletler ve hukuk sistemleri, kamusal ve özel alanlar arasında bir ayrım yaparak, dini, kültürel ve estetik inançları özel alanda değerlendirmeyi ve bu alanlara müdahale etmemeyi hedeflemektedir. Ancak uygulamada, bu ayrımın sınırları sıklıkla belirsizleşmekte ve müdahale konusu tartışmaya açık hale gelmektedir. Liberal hukukun, özellikle aile ve ceza hukuku gibi alanlarda, bireylerin kültürel inançlarına ve özel yaşamlarına müdahale edip etmemesi, feminist hukukçuların ilgisini çeken önemli bir mesele haline gelmiştir. Çok kültürlü liberal devletlerde mahkemelere gelen davalarda, kültürel farklılıkların vurgulanması ve bununla bağlantılı olarak kadınların rolü, feminist hukukçuları bu meseleye yönlendiren başlıca faktörlerden biridir. Bu bağlamda, feminist hukukçular, kamusal ve özel alan arasındaki sınırların yeniden düşünülmesi gerektiğini savunmuşlardır*": Çağlar-Gürgey, "Feminist Hukuk Kuramı Nedir?,"41. Benzer yönde bkz., Arat, "Feminist Hukuk," 56-57; Çağlar, "*Feminist Hukuk Teorisine Kısa Bir Giriş*," 85. Çalışma yaşamında cinsiyet kavramı için bkz., Ak, Özbay ve Oğuztürk, *İktisat Biliminde Feminizm: Kadın İstihdamında Eğitimin ve Cinsiyet Ayrımının Etkileri*, 27 vd.

yükümlülüklerin eşit dağılımı konusunda birleşseler de bu eşitliğin hangi yöntemlerle tesis edileceği hususunda kendi içlerinde kuramsal farklılıklar barındırmaktadır.[57]

Liberal feminizm, kadınların bireysel özgürlüklerini ve kamusal alanda eşit haklara sahip olmalarını savunurken bazı içsel çelişkiler de barındırmaktadır. Bu yaklaşıma göre kadınların kamusal alanda yer edinmeleri, bireysel ve siyasal otonomilerini gerçekleştirmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak liberal feminist kuramın en çok eleştirilen yönlerinden biri, toplumsal eşitsizliklerin önemli bir kısmının üretildiği özel alanı mücadele kapsamının dışında bırakmasıdır. Bu yaklaşım, kamusal alanda elde edilen hukuki ve siyasal hakların zamanla özel alandaki eşitsizlikleri de ortadan kaldıracağı varsayımına dayanmaktadır.[58] Liberal feminizm açısından temel bir paradoks, bireysel özgürlüğü odağına alan bir kuramın kadınların yaşam koşullarını iyileştirmek için devlet müdahalesine gereksinim duymasıdır. Kadın haklarını güçlendirmeyi amaçlayan bu müdahalelerin, tarihsel olarak eril çıkarların egemen olduğu devlet yapıları eliyle yürütülmesi, reformların dönüştürücü etkisini sınırlandırabilmektedir. Buna rağmen eğitim, çalışma hayatı ve özellikle 20. yüzyılın başlarında ivme kazanan oy hakkı gibi alanlardaki hukuki kazanımlar, liberal feminizmin başlangıçtaki mücadele gündeminin büyük ölçüde karşılanmasını sağlamıştır. Bu temel hakların elde edilmesiyle birlikte, hareketin ilk dalga etkisi 20. yüzyılın ortalarına doğru evrilmiş ve yerini daha yapısal eleştiriler sunan feminist akımlara bırakmıştır.[59]

B. Kültürel Feminist Hukuk Teorisi

Kültürel feminist çalışmalar, feminist hukuk teorisi içinde önemli bir yer tutmaktadır. Teori, kadın ve erkek arasındaki belirgin farklılıkların, gelişim süreçlerinin ilk aşamalarındaki deneyim farklılıklarıyla ilişkili olduğunu öne süren yaklaşımlara dayanmaktadır. 19. yüzyılda Margaret Fuller'in çalışmalarıyla gelişimine katkı sağlanan

[57] Çağlar-Gürgey, "Feminist Hukuk Kuramı Nedir?," 31. Jean-Jacques Rousseau gibi bazı düşünürler, kadınların manevi nitelikleri nedeniyle erkeklere bağımlı olduğunu savunarak, kadınların kamusal alanda yer almamaları gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Mill ise, kadınların yeterli eğitimle her alanda yer alabileceğini savunarak, kadınların kamusal alanda yer almasını ve devlet görevlerinde yer almalarını talep etmiştir: Vural ve Kantar, "Feminist İdeoloji ve Söylem Karşısında Hukuk," 38-39.

[58] Mohajan, "An Overview on Feminism and Its Categories," 10.

[59] Yükselbaba, "Feminist Perspektiften Hukuk," 130-131.

bu perspektif, kadının doğurganlık gibi biyolojik özelliklerinin toplumsal değerler tarafından yüceltilmesi gerektiğini savunmaktadır. Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin yasalarla çözülemeyecek kadar derin bir toplumsal mesele olduğunu öne sürülmekte ve eşitsizliğin giderilmesi için toplumsal ve kültürel dönüşümün gerçekleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu değişimi başlatma sorumluluğunun kadınlara ait olduğu düşüncesiyle dönüşüm için kadınların deneyimlerinden faydalanılması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, kültürel feminizmin savunucuları, kültürlerarası iletişim disiplini üzerinden, iletişim etiğinin dişil bir biçimde, "*hakkına sahip çıkma*" şeklinde tezahür ettiğini ileri sürmektedirler.[60]

Kültürel feminist hukuk teorisi ya da "*farklı ses*" teorisyenleri, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkları merkeze alır ve bu farklılıkları olumlu bir şekilde değerlendirirler.[61] Bu anlamda Eğitime öncelik verilmeli, eleştirel düşünme yetisi geliştirilmelidir. Kadına özgü mekânlar (kitapçılar, spor kulüpleri, dergiler) oluşturularak ataerkillikten arınmış bir bilinç toplumu yaratılması hedeflenmektedir.[62]

Kadınların kendilerini bireysel olarak güçlendirmesi, bu dönüşümün temel unsurudur ve kültürel feministler, liberal feministlerin benzerliklere dayalı eşitlik taleplerinden farklı olarak, kadınların kendine özgü niteliklerini vurgularlar. Kadınsal niteliklerin biricikliği, özellikle hamilelik ve annelik gibi olgular üzerinden ele alınır. Erkekler genellikle rekabet, bencillik ve agresiflik gibi özelliklere vurgu yaparken, kadınlar için bu dil, bakım, empati ve ihtimam gibi değerlere odaklanmaktadır. Bu doğrultuda erkeklerin temel yaklaşımının müdahalesizlik, kadınlarınkininse uyum sağlama olduğu savunulmaktadır. Kültürel feministler, bu farklı bakış açılarını toplumsal cinsiyetin bir yansıması olarak kabul eder ve kadınların deneyimlerinin hukuki alanda

---

60 Ak, Özbay ve Oğuztürk, *İktisat Biliminde Feminizm: Kadın İstihdamında Eğitimin ve Cinsiyet Ayrımının Etkileri*, 13; Arat, "Feminist Hukuk," 57; Çağlar, "*Feminist Hukuk Teorisine Kısa Bir Giriş*," 89; Yükselbaba, "Feminist Perspektiften Hukuk," 131-132.

61 Örneğin, 1978'de Amerika'da kabul edilen *Hamilelikten Dolayı Ayrımcılığın Önlenmesi Yasası* (*Pregnancy Discrimination Act*), hamileliğe bağlı ayrımcılığı cinsiyet ayrımcılığı kapsamında değerlendirerek kültürel feminizmin bu farklılık vurgusunu hukuki düzleme taşımıştır. Kültürel feministler, kadınların yalnızca kamusal alana dâhil edilmesiyle yetinmez; kadınların kamusal hayattaki varlığının, erkek egemen yapının etik açıdan dönüşümünü de sağlayacağını öne sürerler: Yükselbaba, "Feminist Perspektiften Hukuk," 132.

62 Mohajan, "An Overview on Feminism and Its Categories," 20.

daha fazla yer bulması gerektiğini savunurlar. Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet eşitliği adına önemli bir farklı sesin duyulmasına olanak tanımaktadır.[63]

C. Radikal Feminist Hukuk Teorisi

Radikal feminizm, 1960'lı yılların sonlarında yükselen ikinci dalga feminist hareketle birlikte kuramsal bir derinlik kazanmıştır. Kate Millett ve Germaine Greer gibi öncü isimler; kadının ev içi rollere ve cinsel kimliğine hapsedilerek sömürüldüğünü, evlilik kurumunun ise bu baskının meşruiyet zemini olduğunu savunmuşlardır. Hareketin tarihsel arka planında, İkinci Dünya Savaşı sonrası ev içi rollere dönmeye zorlanan kadınların kamusal alanda kalma ısrarı ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sol siyasal yapılar içindeki erkek egemenliğine duyulan tepki yatmaktadır. Bu süreçte yükselen itirazlar, 1970'lerden itibaren genel kadın hakları taleplerinden ayrışarak, sistemin kökten dönüşümünü hedefleyen "kadın kurtuluş hareketi"ne evrilmiştir.[64]

Radikal feminist hukuk teorisi, liberal yaklaşımın aksine kadınları soyut bireyler olarak değil, kolektif bir sınıf olarak tanımlar. Bu perspektife göre toplumsal cinsiyet eşitsizliği, basit bir ayrımcılıktan ziyade, erkek egemenliğinin sistemli bir ikincilleştirme pratiğidir. Geleneksel yapı, mevcut hiyerarşiyi doğal ve içkin bir durum gibi sunsa da radikal feministler, cinselliğin sosyal yapısının bizzat toplumsal cinsiyet hiyerarşisini sürdürmek amacıyla erkekler tarafından inşa edildiğini ileri sürer. Bununla birlikte kuram, kadınları homojen bir sınıf olarak kurgulayıp ırk ve sınıf temelli farklılıkları ikincilleştirdiği gerekçesiyle literatürde "renk ve sınıf körlüğü" eleştirilerine de maruz kalmaktadır.[65]

---

63 Çağlar-Gürgey, "Feminist Hukuk Kuramı Nedir?," 33.

64 Mohajan, "An Overview on Feminism and Its Categories," 15-17. Bu yaklaşımın öncülerinden biri olan Shulamith Firestone'un 1971 tarihli "*The Dialectic of Sex" (Cinsiyet Diyalektiği)* adlı eseri, radikal feminist düşüncenin temel metinlerinden biri kabul edilmektedir: Yükselbaba, "Feminist Perspektiften Hukuk," 132.

65 Grant'ın *Fundamental Feminism* adlı çalışması, feminist teoriyi yalnızca akademik bir bilgi alanı olarak değil, patriyarkal güç ilişkilerini çözümlemeyi ve toplumsal dönüşümü hedefleyen politik bir kuramsal pratik olarak konumlandırmaktadır. Çalışma, özellikle 1970'lerde yükselen radikal feminizmin feminist teorinin kavramsal mimarisini belirgin biçimde etkilediğini; toplumsal cinsiyet eşitsizliğini bireysel ayrımcılık örüntülerinin ötesinde, aileden cinselliğe, kültürden gündelik yaşama uzanan yapısal bir egemenlik sistemi olarak ele alan patriyarka analizini merkezileştirdiğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte Grant, feminist düşüncenin tarihsel gelişimi içinde "kadın" kategorisinin yekpare bir özne olarak alınmasının sınırlarını da görünür kılmakta; kadınların farklı toplumsal konumlar, eşitsizlik rejimleri ve baskı deneyimleri içinde konumlandığını vurgulayarak feminist teorinin kendi kavramsal temellerini

Radikal feminist analizde heteroseksüellik, egemenlik kavramının yeniden üretildiği ve toplumsal baskının kurumsallaştığı temel bir sosyal yapı olarak ele alınır. Bu perspektife göre cinsellik, bireysel bir tercihin ötesinde, kadının ikincilleştirilmesini pekiştiren sistemsel bir inşa sürecidir. Bu bağlamda "kişisel olan politiktir" ilkesini benimseyen kuram; kadına yönelik şiddet, sömürü ve değersizleştirme pratiklerinin temel kaynağının kapitalizmden ziyade, bütüncül bir ataerkil sistem olduğunu savunur. Dolayısıyla radikal feminist hukuk teorisi, yalnızca tekil kurumların reforme edilmesini değil, toplumsal cinsiyet hiyerarşisini besleyen sistemin bütünsel dönüşümünü amaçlar. Liberal feminizmin biçimsel eşitlik arayışından ayrılan bu yaklaşım, kadının özgün değerlerinin ve deneyimlerinin kamusal alanda tanınmasını, adaletin tesisi için asli bir gereklilik olarak görür.[66]

Radikal feministler; heteroseksüelliğin toplumsal inşasını, arzunun kurgulanmış iç dinamiklerini ve üreme süreçlerinin birer kontrol mekanizmasına dönüştürülmesini, kadın üzerindeki sistemli baskının temel araçları olarak tanımlarlar. Bu bağlamda cinsellik, üreme ve şiddet gibi geleneksel olarak "özel" kabul edilen alanlar, politik mücadelenin asli özneleri haline getirilmelidir. Kuramın merkezinde yer alan bedensel özerklik ilkesi gereğince, kadınların kendi bedenleri üzerinde tam ve mutlak söz hakkına sahip olması, ataerkil tahakkümün tasfiyesi için vazgeçilmez bir koşul olarak savunulmaktadır.[67]

Hukuk, toplumsal yapıdan bağımsız soyut bir sistem değil; aksine ataerkil düzenin rasyonellik, evrensellik ve tarafsızlık gibi eril değerler üzerine inşa edilmiş bir izdüşümüdür. Bu kurumsal yapı, topluma içkin cinsiyet eşitsizliklerini normatif bir düzlemde yeniden üreterek meşrulaştırmaktadır. Radikal feminist hukukçular, bu eril karakteri sarsmak amacıyla tarihsel olarak hukukun "özel alan" kapsamında dışarıda bıraktığı cinsel suçlar, aile içi şiddet ve bedensel özerklik (kürtaj, gebelik süreci vb.) gibi

eleştirel biçimde yeniden düşündüğünü göstermektedir: Grant, "*Fundamental Feminism: Radical Feminist History for the Future*," 1-5.

66 Arat, "Feminist Hukuk," 57; Yükselbaba, "Feminist Perspektiften Hukuk," 132-133.

67 Firestone'un analizinde, eril olan; güç, egemenlik, bireycilik ve rekabet ile ilişkilendirilirken; dişil olan ise besleyicilik, sanatsallık ve felsefeyle tanımlanır. Bu cinsiyet karakterizasyonu, radikal feminizmin kültürel kodlara yönelik eleştirisinin bir örneğidir. Aile kurumu, bu ataerkil yapının temel taşıyıcısı olarak görülür: Yükselbaba, "Feminist Perspektiften Hukuk," 132-133.

meseleleri yargısal denetimin merkezine taşımışlardır. Kamusal ve özel alan arasındaki keskin ayrımın reddedilmesi üzerine kurulan bu eleştirel yaklaşım, hukuki normların dönüştürülmesinde ve erkek egemen asimetrinin deşifre edilmesinde günümüzde de temel bir analitik çerçeve sunmaya devam etmektedir.[68]

Radikal feminist hukuk teorisi, toplumsal cinsiyet hiyerarşisini besleyen yapıları tasfiye etmek amacıyla köklü yasal dönüşümler talep etmektedir. Bu reformların merkezinde, kadını her türlü şiddet ve cinsel saldırıdan koruyacak normatif düzenlemelerin inşası yer alır. Kuramın en karakteristik taleplerinden biri de pornografinin hukuki olarak sınırlandırılması veya yasaklanmasıdır; zira bu endüstri, kadın öznelliğini metalaştırarak ikincilleştirilme pratiklerini kültürel ve toplumsal düzeyde pekiştiren bir araç olarak tanımlanır. Radikal feminist hukukçular için bu tür müdahaleler, salt teknik birer düzenleme değil; kadınların bedensel bütünlüğünü güvence altına alan ve toplumsal cinsiyet temelli şiddeti yapısal düzeyde engelleyen stratejik birer hak arama mecrasıdır.[69]

Radikal feminist analizin teknolojik imkanlara odaklanan kanadı, kadın öznelliğini kısıtlayan biyolojik belirlenimi (determinizm) merkezine alır. Bu perspektif; üreme süreçlerinin kadınlar üzerinde bir denetim mekanizmasına dönüşmesini engellemek amacıyla suni döllenme, doğum kontrol yöntemleri ve gelişmiş üreme teknolojilerinin etkin kullanımını bir kurtuluş stratejisi olarak önerir. Üremenin biyolojik bir zorunluluk olmaktan çıkarılarak teknolojik bir sürece evrilmesi, geleneksel aile yapısının kurucu unsurlarını sarsmayı ve cinsiyetler arası fiziksel asimetriyi ortadan kaldırmayı hedefler.[70]

D. Sosyalist Feminist Hukuk Teorisi

Sosyalist feminizm, kadınların yaşadıkları ayrımcılığın esasen sınıfsal konumlarından kaynaklandığını ileri sürmektedir. 1960'ların sonlarında hem liberal feminizmin yüzeyselliğine hem de Marksizmin cinsiyet körlüğüne tepki olarak

---

[68] Çağlar, "*Feminist Hukuk Teorisine Kısa Bir Giriş*," 91.

[69] Güriz, *Hukuk Felsefesi*, 439; Çağlar-Gürgey, "Feminist Hukuk Kuramı Nedir?," 34.

[70] Yükselbaba, "Feminist Perspektiften Hukuk," 133-134.

doğmuştur. Bu akım, kadınların kapitalizm ve ataerkillik gibi ikili bir sistem tarafından sömürüldüğünü savunmaktadır. Sosyalist feministler, baskının tek bir kaynağa indirgenemeyeceğini; toplumsal cinsiyet, cinsellik, etnisite, ırk ve sınıfın iç içe geçtiğini öne sürmektedir. Eşit ücret ve kadınların sendikalaşması gibi somut talepleri vardır; ancak ırk, cinsellik ve engellilik konularında sessiz kaldıkları belirtilmektedir.[71] Sosyalist feminizm, Marksizm'in etkisi altında, kadının sınıf ve emek ilişkileri içerisindeki yerini tartışır. Bununla birlikte radikal feminizm perspektifine karşı da eleştirel bir tutum sergilemekte olup radikal feminizmin bazı yönlerini eleştirerek ve Marksist sınıf analizini temel alarak kendi kuramsal çerçevesini oluşturmuştur. Karl Marx ve Friedrich Engels'in sosyalizm kuramında geliştirdiği ideoloji, sınıf bilinci, emek ve yabancılaşma gibi kavramlar, sosyalist feministler tarafından feminist düşünceye entegre edilmiştir.[72]

Teori uyarınca, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını tesis edecek sınıf mücadelesi; hane içindeki geleneksel sorumluluk paylaşımının radikal bir biçimde yeniden yapılandırılmasıyla eş zamanlı yürütülmelidir. Sosyalist feministler için toplumsal yapıların dönüşümü; aile içindeki iş bölümünün kamusal bir sorumluluk olarak yeniden tanımlanmasını ve kadının üzerindeki ev içi yükün kolektif çözümlerle hafifletilmesini zorunlu kılar. Dolayısıyla bu değişim süreci, kadınların toplumsal haklarının iyileştirilmesinde salt bir iyileştirme değil, ekonomik özgürlüğün pratik zeminini oluşturan temel bir yapı taşıdır.[73]

Sosyalist feministlere göre bu sömürü döngüsü, kadını sadece ekonomik düzlemde değil; cinsellik, annelik ve entelektüel yaşam gibi alanlarda da derin bir

---

[71] Mohajan, "An Overview on Feminism and Its Categories," 13-15.

[72] Marksist feminizm, 1970'lerde kapitalizmin yıkılması ve kadınların özgürleştirilmesi odağında gelişmiştir. Marx ve Engels, kadın ile erkek arasındaki farkın biyolojik değil toplumsal olduğunu savunmuş; ataerkilliği kapitalizmin bir ürünü olarak değerlendirmiştir. Engels'in "aile içinde erkek burjuva, kadın proletaryadır" ifadesi bu yaklaşımın özünü yansıtmaktadır. Marksist feministler, kadın baskısının özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla bağlantılı olduğunu, kapitalizm ortadan kalkmadıkça gerçek eşitliğin sağlanamayacağını ileri sürmektedir. Ancak bu çerçevenin ırk, etnisite ve ücretli olmayan ev emeği konusundaki kör noktaları eleştirilmektedir: Mohajan, "An Overview on Feminism and Its Categories," 11-12; Arat, "Feminist Hukuk," 58; Yükselbaba, "Feminist Perspektiften Hukuk," 134.

[73] Engels, kadının toplumsal rolünü, mülkiyetin konusu ve onu sürekli kılacak bir araç olarak görmüştür. Engels'e göre, ataerkil yapının ortadan kaldırılmasının temel şartı, mülkiyetin ve sınıfların yok edilmesi yani kapitalizmin sona erdirilmesidir. Engels'in bu görüşü, kadınların özgürlüğünün ve eşitliğinin ancak sınıf yapısının değişmesiyle mümkün olacağını savunmaktadır: Vural ve Kantar, "Feminist İdeoloji ve Söylem Karşısında Hukuk," 39-40.

yabancılaşma (alienation) deneyimine sürükler. Bedenin estetik idealler doğrultusunda metalaşması ve üreme hakları üzerindeki kısıtlamalar, bu yabancılaşmanın bedensel ve zihinsel boyutlarını oluşturur. Sosyalist feminist kuram, kadının iş gücü piyasasına dâhil olmasını özgürleşme için yeterli görmez; zira mevcut hukuk sistemi, kapitalist birikim için hayati önem taşıyan "görünmeyen emeği" yok sayarak bu asimetrik yapıyı meşrulaştıran bir araç işlevi görür. Dolayısıyla nihai kurtuluş, hukukun bu koruyucu örtüsünün kaldırılarak, üretim ve yeniden üretim süreçlerinin bütüncül bir devrimci bir pratik ile dönüştürülmesini gerektirmektedir.[74]

E. Postmodern Feminist Hukuk Teorisi

1960'lı yıllarda ortaya çıkan ikinci dalga feminist hareketler, önemli başarılar elde etmelerine rağmen, kadınların tam bağımsızlık hedefi konusunda yeterli ilerleme kaydedememiştir. Bu durum, kadın mücadelesinde bir tür umutsuzluk ve yılgınlık yaratmış ve hareketin parçalanmasına yol açmıştır. Postmodern feminizmin bu koşullarda doğmuş olması, bazı kesimler tarafından bu umutsuzluğun teorik bir biçimde ifade edilmesi olarak görülse de, postmodernistler bu parçalanmayı bir güçlenme ve çeşitlenme olarak değerlendirmiştir. Söz konusu hukuk anlayışları, modernin değiştirilemez ve evrensel hukuk kuralları düşüncesini sorgular ve bu kuralların yapısal eleştirisini yapmaya başlar.[75] Üçüncü dalga feminizm olarak da adlandırılan postmodern feminizm, postyapısalcılık ve Fransız feminizminin sentezine dayanır. Yaklaşımın savunucuları, toplumsal cinsiyetin dil ve kültür tarafından inşa edildiğini; "kadın" kimliğinin sınıf, ırk, etnisite ve cinsellik gibi çoklu faktörlerin etkileşimiyle oluştuğunu iddia etmektedir.[76]

---

[74] Yükselbaba, "Feminist Perspektiften Hukuk," 134-135. Cinsel bir alan olarak kadın kavramı için bkz., Abdullah Çağıl, *Batı Felsefesinde Kadının Yeri* (Ekin, 2022), 35 vd.

[75] Çağlar, "*Feminist Hukuk Teorisine Kısa Bir Giriş*," 96; Yükselbaba, "Feminist Perspektiften Hukuk," 135.

[76] Mohajan, "An Overview on Feminism and Its Categories," 23. Feminist teorinin önemli bir tartışma alanı olan cinsellik, 1970'ler ve 80'lerde pornografi ve cinsel özgürlük odaklı yoğun polemiklere sahne olmuştur; bu tartışmalar, "queer" teorinin gelişimi için zemin hazırlamıştır. Queer teori, toplumsal cinsiyet ve cinselliğin sabit kimlikler yerine akışkan ve performatif biçimde inşa edildiğini savunarak feminist teorinin temel varsayımlarını hedef almıştır. Grant'a göre bu yaklaşım, cinsiyet kimliğinin sabit olmadığı fikriyle feminist teoriyi, özellikle kimlik temelli politikalarını yeniden değerlendirmeye zorlamıştır: Grant, "*Fundamental Feminism: Radical Feminist History for the Future*," 23-26.

Postmodernistlere göre hukuk, objektif veya tarafsız değildir; aksine, politik önyargılardan beslenen kuralların uygulanması, toplumsal eşitsizlikleri pekiştirir. Postmodern "*kendini bilme*" anlayışı, öznenin kişisel deneyimlerinden çıkarak şekillenir ve bu bilgi, öznel, somut ve bireye özgüdür. Kategorileştirmeler, sınıfsal, kültürel, etnik ve ekonomik farklılıkları gizler ve çoğunlukla orta sınıf kadının özellikleriyle tanımlanan kadın kategorisi, diğer kadınların seslerini ve düşüncelerini dışlar.[77]

Modern feminist teorilerin çoğunda, kadın hakkında yapılan açıklamalarda genellikle "*Batılı, orta sınıf, heteroseksüel, beyaz kadın*" kalıbı ön plana çıkmakta, bu tür bir kadının dışındaki diğer kadınlarla arasında bir "*ötekilik*" ilişkisi olduğu açıkça görülmektedir. Postmodern feminizm, bu bakış açısının eleştirisini yaparak, kadınların farklı kimlik ve deneyimlerinin dikkate alınmaması tehlikelerine dikkat çeker. Bu söylem, özellikle üçüncü dünyalı feministler ve siyah feminist hareketler tarafından güçlendirilmiştir. Bu gruplar, Batı Avrupalı ve Amerikalı beyaz orta sınıf feminizminin, "*aileye hapsolmuş, üretim dışı*" kadının bakış açısının yalnızca kadınlığın çok küçük bir kısmını temsil ettiğini savunurlar. Onlara göre, feminizm, farklı coğrafyalarda ve farklı toplumsal bağlamlarda kadınların deneyimlerine daha kapsayıcı bir şekilde yer vermelidir. Böylece, kadınlık tek bir tanım veya deneyimle sınırlanamayacak kadar çeşitli ve çok katmanlı bir olgu olarak kabul edilmelidir.[78]

Postmodern feministler, toplumsal sistemin güzellik standartları aracılığıyla kadın bedeni üzerinde nasıl bir denetim kurduğunu ve bu standartlara uyma baskısını kültürel bir norma dönüştürdüğünü analiz ederler.[79] Kadınlar için tek bir eşitlik anlayışını benimsemeyi reddedilmekte ve kadın kategorisini, tüm kadınların eşitliğini savunan tek bir perspektife indirgemeye karşı çıkılmaktadırlar. Bu yaklaşım, plüralist bir bakış açısını benimseyerek her kadının mevcut durumu ve deneyimleri üzerinden değerlendirme yapılması gerektiğini savunur. Postmodern feminizmin gelişimi, diğer feminist akımların kadınların bağımsızlığına dair somut bir adım atamamış olmasından kaynaklanan bir yılgınlıkla şekillenmiştir. Bazı düşünürler, yaklaşımı, bu umutsuzluğun kuramsal bir

[77] Güriz, *Hukuk Felsefesi*, 440-442.

[78] Çağlar-Gürgey, "Feminist Hukuk Kuramı Nedir?," 35-36.

[79] Yükselbaba, "Feminist Perspektiften Hukuk," 135-136.

yansıması olarak tanımlasa da postmodern feministler bu durumu bir çeşitlilik olarak görüp ideolojik olarak güçlendirici bir etkisi olduğunu savunmuşlardır.[80]

IV. FEMİNİST HUKUK TEORİSİNDE GÜNCEL TARTIŞMALAR

Toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesi, tarihsel süreç içerisinde hukuk, siyaset, sosyoloji ve teknoloji ekseninde çok katmanlı bir dönüşüm geçirmiştir. Kadının hukuki statüsü, toplumsal yapının, ekonomik üretim ilişkilerinin ve ideolojik söylemlerin bir tezahürüdür. Günümüzde feminist hukuk kuramı, geleneksel hak arama pratiklerinin ötesine geçerek dijitalleşen dünyada verinin "tarafsızlığı" iddiası ve küresel ölçekte yükselen reaksiyoner eğilimler karşısında yeni bir savunma hattı inşa etmektedir. Son yıllarda feminist literatür, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini analiz ederken yalnızca hukuki normlara odaklanmanın yeterli olmadığını, aynı zamanda bu normların üretildiği ideolojik ve söylemsel süreçlerin de incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Feminist araştırmalar, hukuk, medya ve siyaset gibi alanlarda üretilen söylemlerin toplumsal cinsiyet ideolojilerinin yeniden üretiminde önemli rol oynadığını göstermektedir. Bu nedenle feminist hukuk teorisi ile söylem ve ideoloji analizinin birlikte ele alınması, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.[81]

Feminist hukuk teorisi, başlangıçta hukukun tarafsızlık iddiası, kamusal/özel alan ayrımı ile eşitlik–farklılık tartışmaları etrafında gelişmiş olsa da günümüzde eleştiri alanını genişletmiştir. Özellikle dijitalleşme, veri temelli yönetim biçimleri, algoritmik karar mekanizmaları ve çevrimiçi kamusal alanın dönüşümü, feminist hukuk yaklaşımının yeni sorun alanlarıyla karşılaşmasına yol açmıştır. Bunun yanında kesişimsellik, çevrimiçi antifeminist söylemler ve cinsiyet karşıtı (anti-gender) hareketler

[80] Vural ve Kantar, "Feminist İdeoloji ve Söylem Karşısında Hukuk," 40.

[81] Güncel literatürde feminist ideolojinin yalnızca normatif bir eşitlik talebi olarak değil, aynı zamanda kültürel ve söylemsel bir dönüşüm projesi olarak değerlendirildiği görülmektedir. Feminist düşünce, modern toplumlarda hukuk, siyaset ve kültür alanlarında yerleşik güç ilişkilerini eleştirel biçimde analiz ederek bu ilişkilerin dönüştürülmesini amaçlamaktadır. Bu nedenle feminist ideoloji yalnızca kadınların haklarını genişletmeye yönelik bir hareket değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri yeniden üreten kurumsal yapıların eleştirel analizini mümkün kılan bir düşünsel çerçeve sunmaktadır: Julie MacLeavy, Maria Fannin ve Wendy Larner, "Feminism and Futurity: Geographies of Resistance, Resilience and Reworking," *Progress in Human Geography* 45, sy. 6 (2021): 1559.

gibi başlıklar da hukuk, ideoloji ve söylem ilişkisini yeniden düşünmeyi zorunlu hale getirmektedir. Dönüşüm, eşitlik ve ayrımcılık yasağı gibi temel ilkelerin dijital platformlar ve algoritmik kararlar bakımından nasıl somutlaştırılacağı sorusunu gündeme taşıyarak hukukun düzenleyici kapasitesini ve yorum pratiklerini doğrudan etkilemektedir. Bu gelişmeler, yalnızca mevcut eşitsizliklerin analiziyle sınırlı kalınamayacağını, aynı zamanda gelecekte ortaya çıkabilecek yeni eşitsizlik biçimlerinin de öngörülmesini gerekli kılmaktadır.

Gelecek çalışmaları (futures studies) yaklaşımı, feminist hukuk teorisi açısından yalnızca toplumsal dönüşümün yönünü tartışan teorik bir alan değil; aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendirecek hukuki düzenlemelerin uzun vadeli etkilerini analiz etmeye ve daha kapsayıcı hukuk politikaları geliştirmeye imkân tanıyan önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bu perspektif, geleceği tek bir çizgide ilerleyen zorunlu bir süreç olarak değil, çoklu olasılıklar alanı olarak ele alan disiplinlerarası bir yaklaşımdır ve yalnızca tahmin üretmeye değil, bugünkü toplumsal koşulları analiz ederek alternatif gelecek senaryoları geliştirmeye odaklanır. Özellikle stratejik öngörü (foresight) yöntemleri, belirsizlikler karşısında uzun vadeli strateji geliştirme, politika üretme ve karmaşık sorunlara hazırlıklı olma açısından önemli bir araçtır. Gelecek çalışmaları perspektifi, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin hukuki reformların yalnızca "bugünkü" etkisini değil, uzun vadeli sonuçlarını da ölçmeyi gerektirdiğinden hukuk politikasını stratejik öngörü ve hesap verebilirlik eksenine taşımaktadır. Bu çerçeve, feminist teorinin farklı yaklaşımlarının yalnızca mevcut eşitsizlikleri değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümün yönünü de tartıştığını göstermektedir.

Liberal, radikal ve kesişimsel yaklaşımlar gibi farklı damarlar üzerinden gelişen feminist teori, yalnızca eşitsizliği açıklamakla kalmaz; marjinalleştirilen deneyimleri görünür kılan araştırma yöntemleriyle toplumsal değişimi de hedefler. Bu yönüyle feminizm, akademik üretim ile politik mücadeleyi birlikte taşıyan bir alandır. Her iki alanın ortak noktası alternatif gelecekler ve toplumsal dönüşüm fikri olmasına rağmen, feminizm ile gelecek çalışmaları arasındaki etkileşim tarihsel olarak sınırlı kalmıştır. Bunun başlıca nedenleri arasında metodolojik farklılıklar, gelecek çalışmalarının teknik ve stratejik araçlara ağırlık vermesi, feminist çalışmaların ise güç ilişkilerine eleştirel

odaklanması yer alır. Ayrıca gelecek tasarımlarının çoğu zaman erkek egemen ve Batı merkezli perspektiflerle kurulması, feminist katkıların görünürlüğünü azaltmıştır. Buna karşılık feminist ütopya düşüncesi ve feminist gelecek yaklaşımları, daha kapsayıcı, çok sesli ve adalet odaklı gelecek tasarımları üretme potansiyeli taşır.[82]

Bu bağlamda literatürde yer alan bazı çalışmalar, feminist teorinin geleceğine ilişkin tartışmaları daha eleştirel bir perspektifle yeniden ele almaktadır. Julie MacLeavy, Maria Fannin ve Wendy Larner'in çalışması, feminizmin geleceğine ilişkin tartışmaları "dalga" metaforunun doğrusal ve dönemleyici sınırlarını eleştirerek yeniden çerçevelemekte; feminist teorinin tek çizgili bir ilerleme anlatısından ziyade farklı coğrafyalarda, farklı tarihsel anlarda ve eşzamanlı biçimde gelişen çoklu bilgi–pratik rejimleri olarak anlaşılması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşım, feminist araştırmayı yalnızca kadın deneyimlerinin betimlenmesiyle sınırlamamakta; toplumsal eşitsizliklerin, güç ilişkilerinin ve kimlik üretim süreçlerinin nasıl kurulduğunu çözümleyen eleştirel bir analiz alanı olarak konumlandırmaktadır. Burada feminist siyasetin güncel ve geleceğe dönük dinamikleri "direniş, dayanıklılık ve yeniden yapılandırma" ekseninde kavramsallaştırılmıştır. Bu yaklaşım, eşitlik hukukunun yalnızca mevcut ihlallere tepki veren değil, aynı zamanda hakların gelecekteki korunma biçimlerini kuran ve kurumsal dayanıklılık üreten bir tasarım alanı olduğunu görünür kılmaktadır.[83]

Feminist hareketin modern toplumlarda kültürel bir kurucu güç hâline geldiği; yalnızca normatif ve yasal kazanımlar üretmekle kalmayıp temsil rejimlerini, kamusal söylemi ve kurumsal pratikleri dönüştürdüğü tespiti, ideoloji ile söylem arasındaki ayrımın analitik önemini daha görünür kılmaktadır. Zira feminizm, eşitlik ve adalet temelinde normatif bir ideolojik çerçeve sunmakta; ancak bu çerçevenin kültürel alanlarda nasıl temsil edildiği, ticarileştirildiği ya da dönüştürüldüğü söylem düzeyinde incelenmeyi gerektirmektedir. Feminist dilin metalaştırılması, dijital mecralarda karşılaşılan çevrimiçi şiddet pratikleri ve siyasal geri tepme dinamikleri, kültürel

[82] Clara Jöster-Morisse, "Linking feminism and futures studies: How might linking feminism and futures studies serve to create feminist futures?," *Rhine-Waal University of Applied Sciences,* (2020): 4 vd.

[83] MacLeavy, Fannin ve Larner, "Feminism and Futurity: Geographies of Resistance, Resilience and Reworking," 1558 vd.

kazanımların doğrusal ve geri döndürülemez bir ilerleme üretmediğini göstermektedir. Hukuki dil ve kavramsallaştırmalar, kimi deneyimleri görünür kılarken kimilerini dışarıda bırakabildiğinden, ideoloji–söylem analizi hukukta yorum yöntemleri ve gerekçelendirme pratikleri bakımından doğrudan eleştirel bir denetim ölçütü sunmaktadır.[84] Bu söylemsel dönüşümler, feminist hareketin yalnızca ilerleyici dinamikler üzerinden değil, aynı zamanda karşıt eğilimler üzerinden de değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Popüler kültürde giderek görünürlük kazanan reaksiyoner feminizm, neoliberal ve postfeminist hegemonya ile kurduğu çelişkili ilişki içinde evrilmektedir. Liberal feminizmin ticarileşme, bireyselleşme ve sınıfsal körlük gibi sınırlarına yönelik eleştirilerden beslenmekte; ancak aynı anda biyolojik özcülüğü ve "doğal eşitsizlik" varsayımını yeniden dolaşıma sokarak kolektif toplumsal dönüşüm ufkunu daraltmaktadır. Kadınlara özgü bir alan/çevre olarak tanımlanabilecek femosfer toplulukları, bireyselleştirilmiş flört stratejileri ve "karanlık dişil" influencer kültürü aracılığıyla dijital alanda yaygınlaşan bu yönelim, çevrimiçi mecraların yalnızca feminist dayanışmayı değil, kaderci ve otoriter anlatıları da güçlendirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda ideoloji–söylem ayrımı açıklayıcı bir işlev görmektedir: kadınları koruma ve güçlendirme iddiası taşıyan normatif konumlanış, söylemsel düzeyde heteropatriyarkal aileyi meşrulaştırmakta, kolektif eylemi değersizleştirmekte ve toplumsal umut fikrini zayıflatmaktadır.[85]

Bu karşıt eğilimlerin en görünür biçimlerinden biri, son yıllarda küresel ölçekte yükselen toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerdir. Toplumsal cinsiyet karşıtı (anti-gender) hareketlerin küresel yükselişini feminist direnç biçimleriyle birlikte ele alan çalışmalar, bu mobilizasyonların yalnızca belirli hakları talep etmekle sınırlı kalmayıp ulusal kimlik, aile, din ve egemenlik etrafında yeni bir aidiyet siyaseti kurmakta olduğunu göstermektedir. Buna göre dijital platformlar, bir yandan "çocukların korunması" ve "geleneksel değerler" gibi duygusal çerçevelerle işlenen cinsiyet karşıtı anlatıların; diğer

[84] Charos Abdulxaeva, "The Impact of Feminism on Modern Culture," *JMEA Journal of Modern Educational Achievements* 10, (2025): 239.

[85] Jilly Boyce Kay, "The Reactionary Turn in Popular Feminism," *Feminist Media Studies* 25, sy. 8 (2025): 1855, 1866-1867.

yandan feminist topluluk ve ulusötesi dayanışma ağlarının üretildiği çift yönlü bir mücadele alanı olarak işlemektedir. Bu süreçte feminist hareketlerin dijital aktivizm ve taban örgütlenme kapasitesi önem kazanmakta, ancak trans-dışlayıcı yönelimler ve kurumsallaşmanın yarattığı iç gerilimler direnişin kırılganlıklarını artırmaktadır. İncelenen literatür, ideoloji ve söylem ayrımını merkezileştirerek cinsiyet karşıtı siyasetin görünürde "doğal düzen" ve "aileyi koruma" iddiasına yaslandığını; söylemsel düzlemde ise dışlayıcı ve otoriter bir eşitsizlik rejimini yeniden ürettiğini ileri sürmektedir. Reaksiyoner feminizm ve anti-gender mobilizasyonları, ifade özgürlüğü–nefret söylemi dengesi, ayrımcılık yasağı, örgütlenme özgürlüğü ve dijital şiddet gibi alanlarda hukukun hem düzenleyici hem de söylemsel mücadele zemini olduğunu açık biçimde göstermektedir.[86]

Bu tartışmalar, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin tek boyutlu analizlerle açıklanamayacağını bir kez daha ortaya koymaktadır. Nitekim feminist ideoloji tartışmaları son yıllarda, kesişimsellik (intersectionality) yaklaşımının etkisiyle daha da genişlemiştir. 1989'da Kimberlé Crenshaw, doktora tezinde "kesişimsellik" (intersectionality) kavramını geliştirerek siyahi kadınların hem siyah hem kadın olmanın getirdiği "çifte bağ" ile yüzleştiğini ortaya koymuştur. Alice Walker'ın 1979'da "Womanism" terimini kullanması, beyaz feminizme alternatif bir kesişimsel yaklaşım sunmuştur. Kesişimsellik perspektifi, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yalnızca cinsiyet kategorisi üzerinden açıklanamayacağını; aynı zamanda ırk, sınıf, kültür ve cinsel yönelim gibi farklı sosyal kategorilerle birlikte ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım feminist teorinin toplumsal güç ilişkilerini daha kapsamlı biçimde analiz etmesine olanak sağlamaktadır.[87]

Kesişimsellik yaklaşımı, hukuk sisteminin genellikle tek eksenli ayrımcılık anlayışı üzerine kurulu olduğunu eleştirir. Mevcut hukuki düzenlemeler çoğunlukla yalnızca cinsiyet veya yalnızca ırk temelli ayrımcılığı ayrı ayrı ele almakta; ancak bu

---

[86] Maja Gergorić, Kusumika Ghosh ve Anya Kuteleva, "The Global Rise of Anti-Gender Movements and Feminist Resistance Strategies: A Critical Analysis," *Politikon: The IAPSS Journal of Political Science* 25, sy. 1 (2025): 4-6.

[87] Kimberlé Crenshaw, *Intersectionality Matters: Conversations on Theory, Practice, and Power* (The New Press, 2020), 45-48.

kategorilerin kesişiminde ortaya çıkan özgül mağduriyetleri yeterince tanımlayamamaktadır. Bu durum, özellikle çoklu ayrımcılığa maruz kalan bireylerin hukuki koruma mekanizmalarından etkin biçimde yararlanamamasına yol açmaktadır. Bu nedenle kesişimsellik, hukukta daha kapsayıcı ve çok boyutlu bir eşitlik anlayışının geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. 2020 sonrası literatür de çevrimiçi feminist söylemlerin karşısında gelişen antifeminist söylemlerin de analiz edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sosyal medya platformlarında antifeminist ideolojilerin belirli söylem stratejileri aracılığıyla yayıldığı ve toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmalarını etkilediği belirtilmektedir. Kesişimsellik yaklaşımı, bu ideolojik yapının çözümlemesini yaparak daha kapsayıcı bir hukuk anlayışının inşasına katkı sunmaktadır. Kesişimsellik yaklaşımı, hukukun ayrımcılık testlerini ve koruma mekanizmalarını tek bir kategoriye indirgemeden yeniden kurmasını gerektirdiği için, eşitlik hukukunda yorum yöntemlerini ve ispat rejimlerini doğrudan dönüştürücü bir işleve sahiptir.[88]

Bununla birlikte feminist literatürde, eşitsizliklerin görünmezleşmesine yol açan söylemsel süreçlere odaklanan farklı tartışma alanları da bulunmaktadır. Bu anlamda önemli bir tartışma alanı postfeminist söylemdir. Rosalind Gill'e göre postfeminist medya kültürü kadınların güçlendiği ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin büyük ölçüde sağlandığı varsayımına dayanan bir söylem üretmektedir.[89] Bu söylem bireysel başarı, özgürlük ve kişisel tercih kavramlarını ön plana çıkarırken yapısal eşitsizlikleri çoğu zaman görünmez hale getirmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalar postfeminist söylemin özellikle dijital kültür ve influencer ekonomisi içinde yeni biçimler kazandığını göstermektedir. Gerçekten de sosyal medya platformlarında kadınların güçlenmesi söylemi sıklıkla neoliberal bireycilik ile birleşmekte ve feminist politik taleplerin geri plana itilmesine neden olabilmektedir. Postfeminist söylem, biçimsel hukuki kazanımların "bireysel tercih/başarı" anlatılarıyla etkisizleştirilebildiğini göstererek, hukuki reformların

[88] Debbie Ging ve Eugenia Siapera, *Gender Hate Online: Understanding the Digital Backlash against Feminism* (Palgrave, 2021), 72-75.

[89] Rosalind Gill, "Postfeminist Media Culture: Elements of a Sensibility," *European Journal of Cultural Studies* 10, sy. 2 (2007): 152-154.

kültürel-söylemsel bağlamdan bağımsız düşünülmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.[90]

Feminist teorinin genişleyen tartışma alanlarından biri de toplumsal cinsiyet ile çevresel sorunlar arasındaki ilişkiye odaklanan yaklaşımlardır. Françoise d'Eaubonne'un 1974'te "*Le Féminisme ou la Mort*" adlı eseriyle kavramsallaştırdığı ekofeminizm, kadın baskısı ile doğa tahribatı arasındaki bağlantıyı vurgulamaktadır. Ekoloji ve feminizmi tek bir noktada birleştirerek ataerkil kültürün hem cinsiyetçilik hem de çevresel yıkımla beslendiğini savunmakta ve Hindistan'daki Chipko hareketi, Kenya'daki Yeşil Kuşak hareketi gibi somut örnekler sunulmaktadır. Kadınların doğayla kurduğu ilişkinin, patriyarkal sistem tarafından hem kadınların hem de doğanın sömürülmesi üzerinden şekillendiğini ileri süren bu perspektif, çevresel sorunlar ile toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri arasında yapısal bir bağlantı kurmaktadır. Ekofeminist yaklaşım, çevre hukuku ve insan hakları hukukunda devletin pozitif yükümlülükleri, kırılgan grupların korunması ve çevresel adalet ölçütlerinin toplumsal cinsiyet etkisiyle birlikte değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.[91]

Ekofeminizm, çevre hukuku ve insan hakları hukuku bağlamında önemli tartışmalar doğurmaktadır. Çevresel yıkımın kadınlar üzerindeki orantısız etkileri, hukuki düzenlemelerin bu farklılaşmayı dikkate almasını gerektirmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilirlik, çevresel adalet ve toplumsal cinsiyet eşitliği arasındaki ilişki, hukuk politikalarının yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Doğa ve kadın arasında kurulan hiyerarşik ilişkinin ideolojik temellerini analiz ederek, bu yapının modern hukuk sistemleri tarafından nasıl yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, doğanın ve kadınların araçsallaştırılmasını meşrulaştıran ideolojik kabulleri eleştirmektedir. Dolayısıyla ekofeminist yaklaşım, çevresel adalet politikalarının ve çevre hukukunun toplumsal cinsiyet etkisiyle birlikte tasarlanmasını gerektirmektedir.

Günümüzde bu tartışmalar, dijitalleşmenin etkisiyle veri ve teknoloji alanına da taşınmıştır. Veri (data) feminizmi yaklaşımı, yalnızca teknik veri üretim süreçlerini

---

[90] Rosalind Gill ve Shani Orgad, "The Shifting Terrain of Sex and Power: From the Sexualisation of Culture to #MeToo," *Sexualities* 25, sy. 5-6 (2022): 1313 vd.

[91] Mohajan, "An Overview on Feminism and Its Categories," 17-19.

incelemekle sınırlı kalmayıp, veri toplama, sınıflandırma ve yorumlama süreçlerinin arkasındaki toplumsal güç ilişkilerini de analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu perspektif, verinin nesnel ve tarafsız olduğu yönündeki kabulleri sorgulayarak, veri setlerinin ve analiz yöntemlerinin belirli toplumsal önyargıları içerebileceğini ileri sürmektedir. Catherine D'Ignazio ve Lauren Klein tarafından geliştirilen bu yaklaşım, veri bilimi alanında egemen olan sözde tarafsızlık iddiasını eleştirerek veri üretiminin her zaman belirli toplumsal, ekonomik ve politik bağlamlar içinde gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Bu perspektife göre veri setleri ve algoritmalar, toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf ve kültürel farklılıklar gibi eşitsizlik eksenlerinden bağımsız değildir; aksine bu eşitsizlikleri yeniden üretebilecek potansiyel taşımaktadır. Bu nedenle veri feminizmi, teknoloji tasarım süreçlerinde marjinalleştirilen grupların deneyimlerinin dikkate alınmasını, veri üretiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin güçlendirilmesini ve yapay zekâ sistemlerinin daha kapsayıcı biçimde geliştirilmesini savunmaktadır. Feminist yaklaşımlar, yapay zekâ araştırmalarında mevcut güç ilişkilerini analiz etmek ve bu ilişkilerin veri üretimi ile teknolojik sistemler üzerindeki etkilerini ortaya koymak açısından önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşım, veri ve algoritmaların toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretme potansiyelini görünür kılarak daha adil ve kapsayıcı teknolojilerin geliştirilmesini amaçlamaktadır.[92]

Bu yaklaşım, veri temelli sistemlerin çoğu zaman kurumsal ve ekonomik güç odakları tarafından şekillendirildiğini ve bunun da farklı toplumsal gruplar üzerinde eşitsiz etkiler yaratabildiğini vurgular.[93] Veri feminizminin ilk ilkesi olan "gücü incelemek", teknolojik sistemlerin belirli toplumsal gruplar için avantaj sağlarken diğer gruplar için sistematik dezavantajlar üretebileceğini kabul eder. Bu nedenle yapay zekâ araştırmalarında veri üretimi, model geliştirme ve uygulama süreçlerinin arkasındaki ekonomik, politik ve sosyal güç dinamiklerinin analiz edilmesi gereklidir. Büyük dil modelleri gibi yapay zekâ sistemlerinin eğitim verilerindeki dengesizlikler, kadınlar, dini gruplar ve etnik azınlıklar gibi çeşitli topluluklara karşı önyargılı sonuçlar

[92] Lauren Klein ve Catherine D'Ignazio, "Data Feminism for AI," *The 2024 ACM Conference on Fairness, Accountability and Transparency*, (2024): 100.

[93] Klein ve D'Ignazio, "Data Feminism for AI," 100-101.

üretebilmektedir. Bu durum, veri setlerinin temsil etme sorunlarının ve toplumsal güç ilişkilerinin teknolojik sistemlere nasıl yansıdığını göstermektedir. Feminist veri yaklaşımı, daha doğru ve kapsayıcı bilgi üretimi için farklı sosyal konumlardan gelen perspektiflerin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Özellikle teknoloji tasarım süreçlerinde etkilenen toplulukların deneyimlerinin dikkate alınması, daha etik ve toplumsal açıdan duyarlı yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Veri feminizmi, verinin ideolojik bir üretim sürecinin ürünü olduğunu savunarak, hangi verilerin toplandığı, nasıl sınıflandırıldığı ve nasıl yorumlandığı süreçlerinin güç ilişkileriyle bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, hukukun veri temelli düzenlemeler aracılığıyla hangi toplumsal gerçeklikleri meşrulaştırdığını sorgulamakta ve eleştirel bir perspektif geliştirmektedir. Veri feminizmi, algoritmik ayrımcılık riskleri karşısında şeffaflık, gerekçelendirme, denetlenebilirlik ve eşitlik denetimi gibi mekanizmaları gündeme getirerek, hukukun teknoloji alanında "hesap verebilirlik" kuran temel normatif çerçeve olduğunu göstermektedir.[94]

Veri temelli sistemlere yönelik bu eleştiriler, daha geniş bir çerçevede dijital alanın toplumsal cinsiyet açısından nasıl yapılandığını sorgulayan yaklaşımlarla kesişmektedir. Siberfeminizm, teknolojiyi yalnızca erişim ve altyapı sorunu olarak değil, toplumsal cinsiyet rejimini yeniden kuran ideolojik ve söylemsel bir alan olarak değerlendirmektedir; bu bağlamda ideoloji, kadınların güçlenmesini ve eşitliği hedefleyen normatif-politik yönelimi ifade etmekte, söylem ise bu yönelimin hukuk metinleri, kamu politikaları, medya anlatıları ve dijital pratikler içinde nasıl temsil edildiğini ve dönüştürüldüğünü görünür kılmaktadır. Feminist hukuk kuramı açısından dijital eşitsizlikler, yalnızca sosyoekonomik farklılıklardan değil, teknolojiye atfedilen eril anlamlardan ve cinsiyetlendirilmiş dilsel yapılardan da kaynaklanmakta; bu nedenle hukuk hem eşit erişimi güvence altına alabilecek düzenleyici bir mekanizma olarak işlev görmekte hem de mevcut güç ilişkilerini yeniden üretebilen kurumsal bir söylem alanı olarak konumlanmaktadır. Bu çerçevede siberfeminist eleştiri, dijital çağda hukukun dönüştürücü kapasitesi ile ideolojik yapıları pekiştirme potansiyeli arasındaki gerilimi merkezileştirmekte ve ideoloji-söylem ayrımını teknoloji politikalarının toplumsal

[94] Klein ve D'Ignazio, "Data Feminism for AI," 102-105.

cinsiyet etkilerini çözümlemede işlevsel bir analitik araç haline getirmektedir. Siberfeminizm, dijital alanın yalnızca "uygulama" değil aynı zamanda "norm üretimi" mekânı olduğunu vurguladığından, platform sorumluluğu, çevrimiçi şiddet ve dijital haklar gibi alanlarda feminist hukuk teorisinin ideoloji–söylem analizini somut düzenleme başlıklarına bağlamaktadır.[95]

SONUÇ

Bu çalışma, feminist hukuk teorisi çerçevesinde hukukun ideolojik ve söylemsel boyutlarını çok katmanlı bir analizle ele alarak, hukuk ile toplumsal cinsiyet ilişkisi arasındaki etkileşimi kuramsal düzeyde yeniden değerlendirmiştir. Yapılan inceleme, hukuki süreçlerin, kavramların ve yorum biçimlerinin belirli tarihsel ve toplumsal bağlamlar içinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle hukuk, toplumsal gerçekliği pasif biçimde yansıtan bir sistem olmaktan ziyade, onu kuran ve dönüştüren dinamik bir alan olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmanın ilk bölümlerinde ortaya konulan tarihsel ve kuramsal çerçeve, feminist düşüncenin gelişiminin yalnızca kadın hakları mücadelesiyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda modern hukuk sistemlerinin temel varsayımlarına yöneltilmiş kapsamlı bir eleştiri içerdiğini göstermektedir. Feminist teorinin farklı yaklaşımları, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kaynağına ilişkin farklı açıklamalar sunsa da, bu eşitsizliklerin kurumsal yapılar ve normatif düzenlemeler aracılığıyla sürdürüldüğü konusunda ortaklaşmaktadır. Bu durum, hukuk sisteminin analizinde tek boyutlu yaklaşımların yetersizliğini ortaya koymakta ve daha bütüncül bir perspektifin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

İdeoloji eleştirisi ve söylem analizi çerçevesinde yürütülen değerlendirme, hukuki normların ve uygulamaların yalnızca açık düzenlemeler üzerinden değil, aynı zamanda dilsel ve kavramsal yapılar aracılığıyla da anlam kazandığını göstermektedir. Hukuki dilin tarafsızlık iddiası, çoğu zaman belirli toplumsal deneyimleri görünmez kılabilmekte; bu durum ise eşitsizliklerin daha örtük biçimlerde yeniden üretilmesine zemin

[95] Giusi Antonia Toto ve Alessia Scarinci, "Cyberfeminism: A Relationship between Cyberspace, Technology, and the Internet," *Elementa. Intersections between Philosophy, Epistemology and Empirical Perspectives* 1, sy. 1-2 (2021): 148-149.

hazırlamaktadır. Bu bağlamda hukuk, yalnızca düzenleyici bir araç değil, aynı zamanda toplumsal gerçekliğin belirli biçimlerde kurulmasına katkı sunan söylemsel bir mekanizma olarak değerlendirilmelidir.

Feminist hukuk teorisinin sunduğu analitik çerçeve, hukukun yapısal işleyişine ilişkin bu çok katmanlı yapıyı görünür kılarken, aynı zamanda alternatif bir hukuk anlayışının da imkânlarını tartışmaya açmaktadır. Özellikle farklı feminist yaklaşımların karşılaştırmalı biçimde incelenmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin tek bir nedene indirgenemeyeceğini ve bu nedenle çözüm önerilerinin de çoğulcu bir zeminde geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede feminist hukuk teorisi, yalnızca eleştirel bir analiz sunmakla kalmayıp, aynı zamanda dönüştürücü bir perspektif de geliştirmektedir.

Çalışmanın son bölümünde ele alınan çağdaş tartışmalar, feminist teorinin statik bir düşünce alanı olmadığını, aksine toplumsal ve teknolojik dönüşümlerle birlikte yeniden şekillendiğini göstermektedir. Kesişimsellik yaklaşımı, farklı eşitsizlik biçimlerinin birbirini nasıl kesiştirdiğini ortaya koyarak hukukta daha kapsayıcı bir değerlendirme ihtiyacını güçlendirmektedir. Dijital feminizm ve veri feminizmi ise teknolojik gelişmelerin yeni güç ilişkileri ve eşitsizlik biçimleri üretebildiğini göstererek, hukukun bu alanlara yönelik düzenleyici kapasitesinin yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu gelişmeler, hukuk ile teknoloji arasındaki ilişkinin yalnızca teknik değil, aynı zamanda ideolojik bir boyut taşıdığını açıkça göstermektedir. Bir başka deyişle, feminist hukuk teorisi, yalnızca klasik hukuk normlarının toplumsal cinsiyet boyutunu inceleyen bir yaklaşım olmaktan çıkmış; dijital kamusal alan, veri altyapıları, algoritmik yönetim ve çevrimiçi söylem rejimleri gibi yeni toplumsal gerçeklikleri de kapsayan daha geniş bir eleştirel çerçeveye dönüşmüştür. Bu nedenle güncel feminist hukuk analizi, hukukun ideolojik ve söylemsel işleyişini yalnızca geleneksel kurumlarda değil, dijital ortamın norm üretici yapılarında da izlemek zorundadır.

Bu bütüncül değerlendirme ışığında, feminist hukuk teorisinin hukuk çalışmalarına sağladığı en önemli katkılardan biri, hukukun görünürde nötr olan yapısının eleştirel biçimde sorgulanmasını mümkün kılmasıdır. Bu sorgulama, hukuki düzenlemelerin ve uygulamaların hangi toplumsal varsayımlara dayandığını ortaya

koyarak, daha adil ve kapsayıcı bir hukuk anlayışının geliştirilmesi açısından önemli bir zemin sunmaktadır. Dolayısıyla feminist hukuk teorisi, yalnızca belirli bir alanın eleştirisi olarak değil, hukuk düşüncesinin genel çerçevesini dönüştürme potansiyeline sahip kapsamlı bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak, hukuk, ideoloji ve söylem arasındaki ilişkinin birlikte ele alınması, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin daha derinlikli ve sistematik biçimde analiz edilmesine imkân tanımaktadır. Bu yaklaşım, hukukun yalnızca mevcut eşitsizlikleri düzenleyen değil, aynı zamanda bu eşitsizliklerin oluşumuna katkı sunabilen bir yapı olduğunu ortaya koyarak, eleştirel hukuk çalışmalarının önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Bu doğrultuda feminist hukuk teorisi, hem mevcut hukuki yapıların anlaşılması hem de daha eşitlikçi bir hukuk düzeninin inşası açısından güçlü bir kuramsal araç sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdulxaeva, Charos. "The Impact of Feminism on Modern Culture." *JMEA Journal of Modern Educational Achievements* 10, (2025): 236-240.

Ak, Büşra, Özbay, Ferhat ve Oğuztürk, Bekir Sami. *İktisat Biliminde Feminizm: Kadın İstihdamında Eğitimin ve Cinsiyet Ayrımının Etkileri*. Ekin, 2022.

Arat, Necla. "Feminist Hukuk." *Kadın Araştırmaları Dergisi*, sy. 9 (2006): 53-65.

Banet-Weiser, Sarah. *Empowered: Popular Feminism and Popular Misogyny*. Duke University Press, 2020.

Butler, Judith. "Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory." *Theatre Journal* 40, sy. 4 (1988): 519-531.

Crenshaw, Kimberlé. *Intersectionality Matters: Conversations on Theory, Practice, and Power*. The New Press, 2020.

Çağıl, Abdullah. *Batı Felsefesinde Kadının Yeri*. Ekin, 2022.

Çağlar, Fatma İrem. *Feminist Hukuk Teorisine Kısa Bir Giriş*. İstanbul Barosu, 2001.

Çağlar-Gürgey, Fatma İrem. "Feminist Hukuk Kuramı Nedir?." *Hukuk Kuramı Dergisi* 1, sy. 5 (2014): 28-44.

Çalıcı, Elif Can. "Hukuki Pozitivizmin Normatifliği: Feminist Perspektiften Bir İnceleme." *TBB Dergisi* 155 (2021): 479-511.

Çevik-Erdoğan, Cansu. *Kadına Şiddet ve Hukuki Feminizm*. Adalet, 2024.

del Cuvillo, Antonio Álvares, Macioce, Fabio ve Strid, Sofia. "Feminist Political and Legal Theories." *Reassessing Feminist Legal Theories*, (2024): 58-94.

Eagleton, Terry. *İdeoloji*. Ayrıntı, 2020.

Fairclough, Norman. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. Routledge, 2003.

Gergorić, Maja, Ghosh, Kusumika ve Kuteleva, Anya. "The Global Rise of Anti-Gender Movements and Feminist Resistance Strategies: A Critical Analysis." *Politikon: The IAPSS Journal of Political Science* 25, sy. 1 (2025): 2-9.

Gill, Rosalind. "Postfeminist Media Culture: Elements of a Sensibility." *European Journal of Cultural Studies* 10, sy. 2 (2007): 147-166.

Gill, Rosalind ve Orgad, Shani. "The Shifting Terrain of Sex and Power: From the Sexualisation of Culture to #MeToo." *Sexualities* 25, sy. 5-6 (2022): 1313-1324.

Ging, Debbie ve Siapera, Eugenia. *Gender Hate Online: Understanding the Digital Backlash against Feminism*. Palgrave, 2021.

Grant, Judith. *Fundamental Feminism: Radical Feminist History for the Future*. Routledge, 2021.

Güriz, Adnan. *Hukuk Felsefesi*. Siyasal, 2019.

Heper, Altan. "Feminizm ve Hukuk." *Hukuk Kuramı Dergisi* 1, sy. 5 (2014): 11-27.

Jaysawal, Neelmani ve Saha, Sudeshna. "Feminism, Education and Gender Equality: A Review." *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research* 9, sy. 2 (2023): 241-246.

Jovanović, Miodrag. A. ve Zdravković, Ana. "Reassessing Feminist Legal Theories: Introduction." *Reassessing Feminist Legal Theories* 5, (2024): 1-8.

Jöster-Morisse, Clara. "Linking feminism and futures studies: How might linking feminism and futures studies serve to create feminist futures?." *Rhine-Waal University of Applied Sciences*, (2020): 1-68.

Kay, Jilly Boyce. "The Reactionary Turn in Popular Feminism." *Feminist Media Studies* 25, sy. 8 (2025): 1853-1870.

Klein, Lauren ve D'Ignazio, Catherine. "Data Feminism for AI." *The 2024 ACM Conference on Fairness, Accountability and Transparency*, (2024): 99-112.

Lazar, Michelle M. "Feminist critical discourse analysis: Articulating a feminist discourse praxis." *Critical Discourse Studies* 4, sy. 2 (2007): 141-164.

MacLeavy, Julie, Fannin, Maria ve Larner, Wendy. "Feminism and Futurity: Geographies of Resistance, Resilience and Reworking." *Progress in Human Geography* 45, sy. 6 (2021): 1558-1579.

Mendes, Kaitlynn, Ringrose, Jessica ve Keller, Jessalynn. *Digital Feminist Activism: Girls and Women Fight Back against Rape Culture*. Oxford University Press, 2019.

Mohajan, Haradhan Kumar. "An Overview on Feminism and Its Categories." *Research and Advances in Education* 1, sy. 3 (2022): 1-39.

Sacksofsky, Ute. "Feminist Hukuk Bilimi Nedir?." çev. Osman Can. *Ankara Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi* 5, sy. 1-4 (2001): 719-734.

Singh, Muskan ve Umair, Reshma. "First, Second, and Third Waves of Feminism." *International Advance Journal of Engineering, Science and Management* 23, sy. 1 (2025): 136-143.

Sopyan, Ence ve Santoso, Dwi. "Feminism in Politics: The Most Significant Movement and Ideology." *Journal of Social Science and Humanities* 1, sy. 1 (2025): 30-38.

Sunderland, Joan. "Review of Positioning Gender in Discourse: A Feminist Methodology by Judith Baxter." *Linguistics and Education* 15, (2005): 295-301.

Şahin, Fatma Süzgün. "Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji." *TBB Dergisi*, Özel Sayı (2017): 473-496.

Taş, Gün. "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri." *Akademik Hassasiyetler Dergisi* 3, sy. 5 (2016): 163-175.

Toto, Giusi Antonia ve Scarinci, Alessia. "Cyberfeminism: A Relationship between Cyberspace, Technology, and the Internet." *Elementa. Intersections between Philosophy, Epistemology and Empirical Perspectives* 1, sy. 1-2 (2021): 135-151.

van Dijk, Teun A. *Politics, Ideology and Discourse*. Elsevier, 2006.

Vural, Ezgi ve Kantar, Gökmen. "Feminist İdeoloji ve Söylem Karşısında Hukuk." *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 4, sy. 2 (2022): 34-43.

Wodak, Ruth. *Gender and Discourse*. Sage, 2001.

Yükselbaba, Ülker. "Feminist Perspektiften Hukuk." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 74, sy. 1 (2016): 123-138.